

Nesvrstani pokret od Sedme do Devete konferencije

Mihalic, Martin

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:591005>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

NESVRSTANI POKRET OD SEDME DO DEVETE KONFERENCIJE

**THE NON-ALIGNED MOVEMENT BETWEEN THE SEVENTH AND
THE NINTH SUMMIT CONFERENCES**

Student: Martin Mihalic

Mentor: Dr. sc. Martin Previšić

Zagreb, siječanj 2024.

„Nesvrstani pokret od Sedme do Devete konferencije“

Sažetak:

U ovom diplomskom radu fokus je na Pokretu nesvrstanih zemalja u osamdesetim godinama proteklog stoljeća. Naime, nakon kontroverzne 6. Konferencije u Havani, Pokret se našao u dotad neviđenoj unutarnjoj krizi koja je prijetila čak i njegovim raspadanjem. Ipak, on je preživio te se uslijed mnogih promjena u svijetu njegovo članstvo dodatno i proširilo. Odlaskom i posljednjeg izvornog osnivača, Josipa Broza Tita, *Pokret nesvrstanih* i dalje je nastojao voditi se izvornim načelima na kojima je osnovan usprkos sve većim kritikama neučinkovitosti koje su dolazile izvana i od samih članica. Kroz rad bit će analizirana postignuća Pokreta, relevantnost na svjetskoj političkoj sceni te razlozi pada iste u razdoblju od 7. do 9. Konferencije. U samom završetku opisana je njegova sadašnjost i današnje djelovanje.

Ključne riječi: nesvrstanost, konferencija, Hladni rat, detant, blokovska podjela

„The Non-Aligned Movement between the Seventh and the Ninth Summit Conferences“

Summary: In this thesis, the focus is on the Non-Aligned Movement in the eighties of the past century. After the controversy at the 6. Conference in Havana, the Movement found itself in an unprecedented internal crisis that threatened to destroy it. However, it survived and with many changes in the world, its membership was additionally expanded. With the passing of the last original founder, Josip Broz Tito, the NAM still tried to stay true to its fundamental principles despite the growing number of critics from both member and non-member states. Throughout this work we will be analysing the achievements of the NAM, its strengths and weaknesses, its relevance on the global political stage and the reasons for its decline in relevancy in the period between the 7th and the 9th Conference. In the very end, its state and activities in the present are described.

Key words: Non-alignment, conference, Cold war, detant, bloc divide

SADRŽAJ

1. ZEMLJE KOJE SU SE ODBILE SVRSTATI - UVODNO POGLAVLJE.....	4
2. ŠESTA KONFERENCIJA U HAVANI, KUBA.....	10
3. PRVA MINISTARSKA KONFERENCIJA NESVRSTANIH U NAPETIM OSAMDESETIMA.....	17
3.1. SEDMA KONFERENCIJA POKRETA NESVRSTANIH.....	21
4. KAKO DALJE? PRIPREMA 8. KONFERENCIJE.....	26
4.1. OSMA KONFERENCIJA POKRETA NESVRSTANIH, HARARE.....	27
5. „ZA BEOGRAD, ZA BEOGRAD“ - DEVETA KONFERENCIJA POKRETA.....	35
6. TEME ZA RAZMATRANJE NESVRSTANOSTI U OSAMDESETIMA.....	40
7. JUGOSLAVIJA U POKRETU NESVRSTANIH ZEMALJA.....	42
8. ZAKLJUČAK.....	45
POPIS PRILOGA.....	49
BIBLIOGRAFIJA.....	50

1. ZEMLJE KOJE SU SE ODBILE SVRSTATI - UVODNO POGLAVLJE

Drugu polovicu 20. stoljeća obilježilo je razdoblje takozvanog Hladnog rata, perioda ekstremnih napetosti između dvije vodeće svjetske velesile – Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Manje je poznato da je uvriježeni termin Hladni rat skovao George Orwell u listopadu 1945. godine, u eseju “Ti i atomska bomba” u kojem je spekulirao o socijalnim i političkim reperkusijama korištenja atomske bombe, samo 2 mjeseca nakon Hirošime i Nagasakija.¹ Njegova uobičajeno distopijska sintagma ubrzo je iz distopije prešla u grubu stvarnost, nakon što su SAD i SSSR gotovo odmah nakon završetka 2. svjetskog rata, koji je itekako ubrzao promjene u globalnoj raspodjeli moći, podijelile kartu svijeta na zapadni i istočni blok te krenule zveckati zastrašujućim novim oružjem i uvele svijet u stanje psihoze i konstantnog straha od neminovne atomske kataklizme.

Obje spomenute velesile imale su svoje blokove, države saveznice s kojima su tijesno surađivale na ekonomskom, političkom i vojnom planu, a s državama pripadnicama suprotstavljenog bloka gledale su se „preko nišana“ ili ih pokušavale pridobiti na svoju stranu, političkim intervencijama, financijskim donacijama, špijunažom, zastrašivanjem i svim ostalim sredstvima kojih su se mogli domisliti. Iako, srećom, nikad nije došlo do otvorenog sukoba između dvaju blokova, brojni su bili tzv. „proxy“ ratovi, odnosno ratovi u državama koje formalno ne pripadaju niti jednom bloku, a gdje SAD i SSSR podržavaju suprotne faksije da dođu na vlast u zemlji u kojoj se rat vodi. Kao najočitije primjere iznimno brutalnih hladnoratovskih intervencija Westad navodi rat u Vijetnamu i sovjetsku intervenciju u Afganistanu 1979. godine.² No, na karti svijeta u tim burnim godinama, osim zemalja okupljenih SAD-a ili oko SSSR-a, brojne zemlje takozvanog Trećeg svijeta u Africi, Aziji i Latinskoj Americi nisu bile svrstane niti u jedan tabor. Upravo iz tog bazena malih, po površini ili češće prihodu, država izrast će *Pokret nesvrstanih zemalja*, kao treća sila u dotad dualističkoj podjeli svijeta.

Izraz *nesvrstani* prvi su upotrijebili indijski premijer Jawaharlal Nehru te jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito u govorima pred UN-om 1954. godine te je izraz gotovo odmah

¹ Odd Arne Westad, *Globalni hladni rat: velike sile i Treći svijet*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009., 15

² Westad, *Globalni hladni rat*, 18.

ušao u svakodnevnu upotrebu, a ubrzo i u službeni naslov Pokreta nesvrstanih zemalja.³ Sam *Pokret nesvrstanih* službeno je utemeljen na Brijunima 1956., na sastanku Tita, Nehrua i Namera, što je izazvalo paniku prvenstveno u redovima Sovjeta, koji su, očito, pretendirali da većinu država osnivačica i članica pripoje istočnom bloku kamo im se činilo da siromašne i velikim dijelom socijalističke zemlje i pripadaju.⁴

Prilog 1⁵

Pokret nesvrstanih zemalja nastao je kako bi ujedinio zemlje Trećeg svijeta, olakšao im pritisak hladnog rata i takav jedinstven mogao postati protuteža suprotstavljenim blokovima

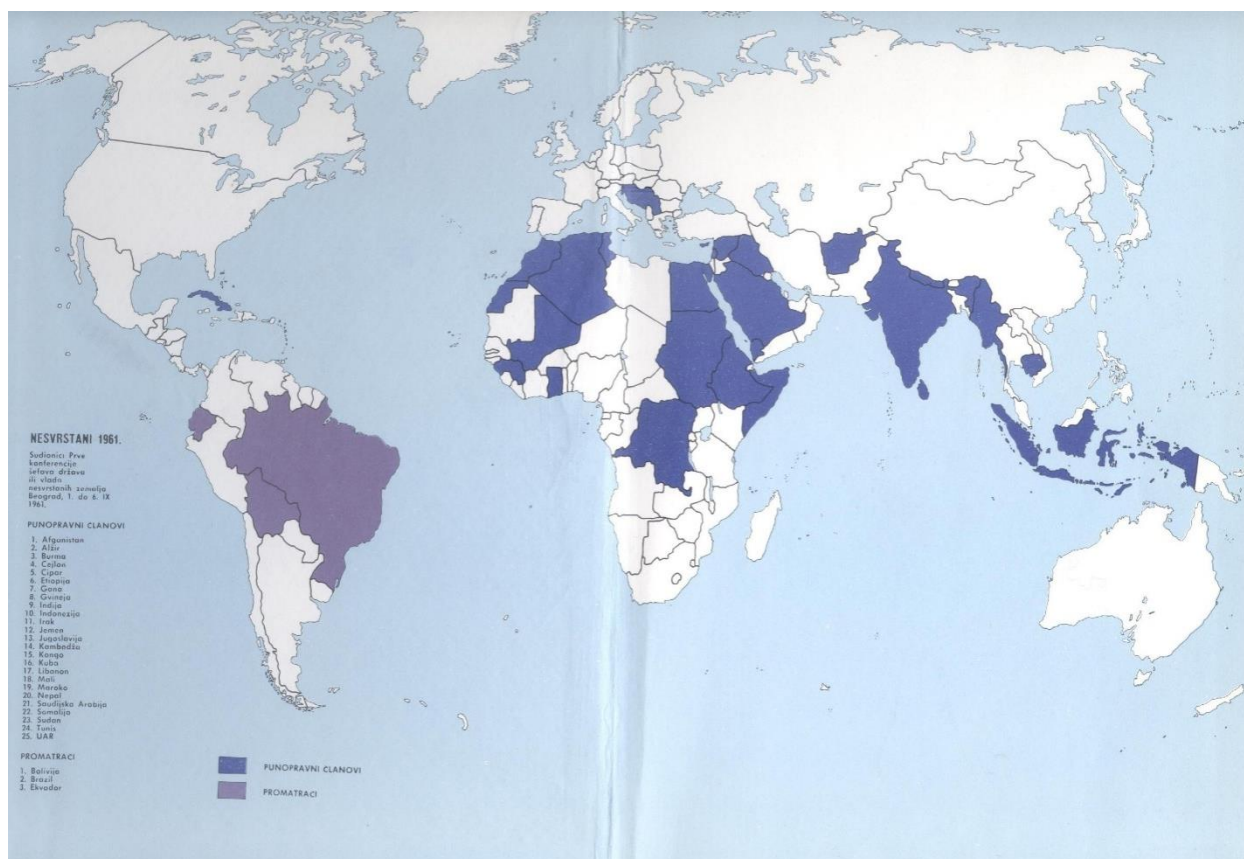
³ Non-Aligned Movement, natuknica, https://en.wikipedia.org/wiki/Non-Aligned_Movement, pristupljeno 1. prosinca 2023.

⁴ Westad, Globalni hladni rat, 123

⁵ Slika preuzeta s <https://www.glasistre.hr/istra/na-danasnji-dan-prije-64-godine-na-brijunima-su-tito-nehru-i-naser-osnovali-pokret-nesvrstanih-655717>, pristupljeno 15. siječnja 2024..

iako se zbog brojnosti do srži različitih zemalja članica suočavao s raznim ideološkim diferencijama i borio da ostane ujedinjen.⁶

Ipak, trebalo je proći još 5 godina kako bi se održala prva Konferencija šefova država ili vlada *Pokreta nesvrstanih zemalja* u Beogradu, na kojoj su sudjelovali predstavnici 25 zemalja iz Afrike, Azije i Bliskog Istoka, dok je domaćin, Jugoslavija, bila jedina predstavница europskih država, što pokazuje kako je socijalistička Jugoslavija, iako razmjerno mala, bila itekako bitan čimbenik svjetske politike u turbulentnom razdoblju hladnog rata.⁷ Prema povjesničaru Jakovini, „Hrvatska je u hladni rat ušla kao dio Titove socijalističke Jugoslavije i ostala njezinim dijelom upravo onoliko koliko je i trajala ta zajednica“.⁸

Prilog 2⁹

⁶John A. Graham, A. John, „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit“, *Journal of International affairs*, 34(1980) 1, 153.

⁷Westad, *Globalni hladni rat*, 125.

⁸David S. Painter, *Hladni rat, povijest međunarodnih odnosa*, Zagreb: Srednja Europa, 2002., 4.

⁹Tomislav Buturac, Ranko Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, Zagreb: Vjesnikova press agencija, 1979.

Glavni ciljevi *Pokreta* bili su protivljenje imperijalizmu, osvajačkim ratovima, izbjegavanje blokovske podjele i očuvanje suvereniteta i nesvrstanosti zemalja članica, kao i jačanje njihove ekonomske moći kroz međunarodnu suradnju, vanjsku trgovinu i razmjenu.¹⁰ U vrijeme osnivanja opstanak između blokova za države članice nosio je veliku važnost, mnoge su države tek članstvom u tako značajnom pokretu postale „subjekti svijeta“.¹¹ Na prvoj Konferenciji u Beogradu 1961. godine, Tito je u uvodnom govoru definirao *Pokret nesvrstanih zemalja* kao savjest Europe, pa i svijeta, riječima: „Ideje da nevezane zemlje što efikasnije učestvuju u međunarodnim zbivanjima, naročito onima koja ih se neposredno i životno tiču, nikla je iz svijesti da u današnje vrijeme odgovornost za budućnost čovječanstva ne može snositi samo nekoliko država, pa ma koliko one bile velike i moćne.“¹²

CILJEVI NESVRSTANOSTI

1. Osiguranje svjetskog mira i nacionalne sigurnosti država;
2. Borba protiv kolonijalizma, neokolonijalizma, imperijalizma i hegemonizma, s ciljem iskorjenjivanja svih vidova dominacije iz međunarodnih odnosa;
3. Ekonomski razvoj, s ciljem uklanjanja disproporcija u razvoju svjetske privrede i neravnopravnosti u međunarodnim ekonomskim odnosima, i ostvarivanje ubrzanog ekonomskog razvoja i pune ekonomske i društvene emancipacije nesvrstanih zemalja;
4. Temeljita demokratizacija međunarodnih odnosa, usmjerena na ostvarivanje nužnih pretpostavki da bi se ostvarila ravnopravna i uzajamno korisna međunarodna suradnja svih subjekata međunarodnih odnosa, bez diskriminacije bilo koje vrste.

Prilog 3¹³

¹⁰Vidi Prilog 3.

¹¹Tvrtko Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, Zaprešić: Fraktura, 2011., 15.

¹²Elias Farah, „Introduction“, 26-37., u Hans Kochler (ur.), *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*, London: Third World Centre, 1982., 33.

¹³Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*.

S vremenom je *Pokret nesvrstanih* prikupio veliki broj država članica – vodeće uloge imale su naravno države osnivačice, socijalistička Jugoslavija, Indija i Egipat. Velika većina zemalja u *nesvrstanim* bile su zemlje u razvoju, što je bio eufemizam koji se koristio za mahom siromašne i nerazvijene zemlje. Usprkos tomu, nesvrstane zemlje zbog svoje brojnosti i nerijetko ogromne populacije, kao na primjer Indija, postale su važan i nezaobilazan faktor u međunarodnoj politici. Na vrhuncu svoje moći, *Pokret nesvrstanih* slovio je za treći blok u svijetu i od svog osnutka pokušavao je zadržati distancu u odnosu na ostala dva bloka. Takvu politiku podupirali su i provodili socijalistička Jugoslavija i Tito kao jedan od najistaknutijih protagonista *Pokreta nesvrstanih* za razliku od drugih članica koje su se, kao na primjer Castrova Kuba, pokušale približiti Istočnom bloku i SSSR-u, o čemu će više biti riječi u sljedećem poglavlju.¹⁴

Ono što je ipak razlikovalo *nesvrstane* od druga dva bloka jest labava povezanost država članica i nerijetko vrlo različiti, ako ne i sukobljeni, interesi. Naime, iako su osnovna načela kojima su se nesvrstane države vodile ostala ista od 1. do 9. konferencije, u vezi nekih specifičnih pitanja same nesvrstane države nisu se mogle složiti. Takvih primjera bilo je mnogo te nas upravo to vodi do glavnog problema kojim će se ovaj rad baviti. Razlike između država članica očito su oduvijek postojale, u povijesnom, kulturološkom, vjerskom, ekonomskom, sociološkom i mnogim drugim aspektima, no sa 6. konferencijom na Kubi,¹⁵ one postaju izražene i počinju generirati znatne probleme u samom *Pokretu nesvrstanih*. Već na 7. konferenciji u New Delhiju postaje očito kako *Pokret nesvrstanih zemalja* ne može adekvatno odgovoriti na probleme većine država članica, što je uzrokovalo unutarnje trzavice unutar *Pokreta* i označilo početak opadanja utjecaja te organizacije.

Kako bismo stvari malo pojasnili, potrebno je reći kako je *Pokret nesvrstanih zemalja* organizacija koja postoji i dan danas te broji preko 100 država članica i preko 10 država promatračica, među kojima je i Hrvatska.¹⁶ Na vrhuncu svoje moći, bio je vrlo bitno udruženje, no već u osamdesetima i razdoblju konferencija iz naslova počinje gubiti na snazi i utjecaju. Vrlo rašireno je mišljenje kako je do tog došlo jednostavno zbog prestanka blokovske podjele svijeta, padom Berlinskog zida i općenito komunizma u Istočnom bloku, završilo je razdoblje takozvanog drugog Hladnog rata te je nesvrstanost postala takoreći zastarjeli koncept. Unatoč

¹⁴Ante Batović, Branko Kasalo. „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita“, *Časopis za suvremenu povijest*, 44(2012) 1, 8-10.

¹⁵Vidi Prilog 4.

¹⁶Non-Aligned Movement (NAM), The Uganda Chairmanship 2024-2027, <https://nam.go.ug/>, pristupljeno 17. siječnja 2024.

tomu, valja postaviti pitanje je li to kompletna istina ili je *Pokret nesvrstanih* izgubio na svjetskoj relevantnosti zbog pada interesa među državama koje su ga sačinjavale?

NESVRSTANI 1961.	NESVRSTANI 1979.			
Sudionici Prve konferencije nesvrstanih zemalja Beograd 1—6. rujna 1961.	(stanje neposredno prije Šeste konferencije na vrhu, koja će se održati od 3—7. rujna 1979. u Havani)	Jemen NDR	Sejšeli	Gosti:
Punopravni članovi:	Punopravni članovi:	Jordan	Senegal	Austrija
Afganistan	Afganistan	Jugoslavija	Siera Leone	Filipini
Alžir	Alžir	Kamerun	Singapur	Finska
Burma	Angola	Kampučija	Sirija	Portugal
Cejlon	Argentina	Katar	Somalija	Rumunjska
Cipar	Bahrein	Kenija	Sudan	Švicarska
Etiopija	Bangladeš	Komori	Svazi (Ngvane)	Švedska
Gana	Benin	Kongo	SWAPO — Organizacija naroda jugozapadne Afrike	
Gvineja	Botsvana	Koreja DNR	Sri Lanka	
Indija	Burma	Kuba	Tanzanija	
Indonezija	Burundi	Kuvajt	Togo	
Irak	Butan	Laos	Trinidad i Tobago	
Jemen	Centralnoafričko Carstvo	Lesoto	Tunis	
Jugoslavija	Cipar	Libanon	Uganda	
Kambodža	Čad	Liberija	Ujedinjeni Arapski Emirati	
Kongo	Džibuti	Libija	Vijetnam	
Kuba	Egipat	Malavi	Zair	
Libanon	Ekvatorijalna Gvineja	Maldivi	Zambija	
Mali	Etiopija	Malezija	Zelenortski Otoci	
Maroko	Gabon	Malgaška Republika	(zemlja s posebnim statusom)	
Nepal	Gambija	Mali		
Saudijska Arabija	Gana	Malta	Promatrači:	
Somalija	Gornja Volta	Maroko	Barbados	
Sudan	Gvajana	Mauretaniya	Bolivija	
Tunis	Gvineja	Mauricijus	Brazil	
UAR	Gvineja-Bissao	Mozambik	Ekvador	
Promatrači:	Indija	Nepal	Granada	
Bolivija	Indonezija	Niger	Kolumbija	
Brazil	Irak	Nigerija	Meksiko	
Ekvador	Jamajka	Obala Slonove Kosti	Salvador	
	Jemen AR	Oman	Urugvaj	
		Palestinska oslobođilačka organizacija (PLO)	Venezuela	
		Panama		
		Peru		
		Ruanda		
		Sao Tome i Principe		
		Saudijska Arabija		

Prilog 4¹⁷

¹⁷Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*.

2. ŠESTA KONFERENCIJA U HAVANI, KUBA

U uvodu je ova konferencija već spomenuta kao događaj koji je izazvao velike prijemore među *nesvrstanim* zemljama, no u ovom poglavlju ćemo dodatno obraditi ključne događaje kako bi se omogućilo čim bolje razumijevanje zbivanja od 7. do 9. konferencije *Pokreta nesvrstanih*. Ova konferencija izazvala je vjerojatno više kontroverzi negoli sve prethodne zajedno budući da su već pripremni sastanci bio izrazito politički osjetljivi. Naime, realna je bila i opasnost raskola Pokreta i ograničavanje članstva na samo tri kontinenta – Aziju, Afriku i Južnu Ameriku.¹⁸

U obzir treba uzeti prije svega međunarodnu sliku budući da se u godinama neposredno prije održavanja konferencije u Havani (1977.-1979.) zaoštravaju i mijenjaju međunarodni odnosi između blokova i država *Pokreta nesvrstanih*. Primjerice, sukobi između Somalije i Etiopije, angažman Francuske i Maroka u Zairu, kao i tanzanijskih trupa u Ugandi, građanski rat u Ugandi (ali uz stranu intervenciju), primirje Egipta i Izraela, previranja u arapskim državama, svrgnuće iranskog šaha i zaoštavanje odnosa SAD-a i Irana. Nije naodmet spomenuti unutrašnje neprilike u Afganistanu, Beninu, na Komorima, u Gani i Mauritaniji, Centralnoafričkoj Republici, NR Kongu, Nikaragvi i dr., ali i potpisivanje (međutim ne i potvrdu Kongresa i Senata) sporazuma o naoružanju SALT II u Beču 1979. između SSSR-a i SAD-a.¹⁹

Konferenciji su prethodil uobičajeni sastanci ministara vanjskih poslova i državnika, počevši s Ministarskim sastancima Pokreta nesvrstanih zemalja u Havani i Beogradu 1978. pa sve do ministarskog sastanka Koordinacijskog biroa nesvrstanih zemalja u Kolombu (4.-9. lipnja 1979.).²⁰ Kuba zapravo nije trebala postati domaćinom konferencije, ali je zbog građanskih sukoba i promjene vlasti u Afganistanu (ubojstvo princa Dauda), odlučeno da Havana preuzme domaćinstvo od Kabula.²¹ Već na pripremnim sastancima uočeno je da Kuba

¹⁸Tvrtko Jakovina, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“, u Tomislav Badovinac (ur), *Titovo doba. Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, Zagreb: Savez društava „Josip Broz Tito“, 2008., 147-183.

¹⁹Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i suvremeni svet: spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*, Zagreb: Školska knjiga, 1985., 317.; Painter, *Hladni rat*, 112-132.

²⁰Ministarski sastanak Koordinacijskog biroa u Havani održan je 15.-20. 5. 1978, a u Beogradu 25.-30. 7. 1978. U Havani su bili predstavnici 25 zemalja i 18 članica promatrača. Jugoslaviju je između ostalog predstavljao novi sekretar za vanjske poslove Josip Vrhovac. Jakovina, *Treća strana*, 99-110. Dragan Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2019., 433-495.; O sukobima Kube i Jugoslavije pred konferenciju vidi i: Jakovina, *Treća strana*, 110-130.

²¹Jakovina, *Treća strana*, 100-136.

pokušava približiti *Pokret nesvrstanih zemalja* Sovjetima te minorizirati ulogu Josipa Broza Tita u *nesvrstanim*. Primjerice za vrijeme Ministarskog sastanka u Beogradu 1978., Castro je na Kubi držao govor o nesvrstanim u kojemu je „zaboravio“ reći da je Josip Broz Tito jedan od osnivača, a isto je preneseno i u pojedinim novinama (*Granma, Pravda*).²²

Na Ministarskom sastanku u Kolombu 1979. kao glavne dvije teme nametnule su se vijetnamska agresija na Kampučiju i svrgavanje režima Pol Pota te izraelsko-egipatski sporazum dok su drugi problemi ostali zapostavljeni. U vezi Kampučije nije donesen konsenzus usprkos burnom i dugotrajnom vijećanju. Što se tiče izraelsko-egipatskog sporazuma, nije prevladala struja na čelu s arapskim svijetom i Castrom i njihov prijedlog da se Egipat izbac iz Pokreta nesvrstanih zemalja zbog potpisivanja sporazuma. Doduše, uobičajeno je oštro osuđena politika Izraela i Sjedinjenih Američkih Država, ali je zaključeno da je odluka o izbacivanju Egipta izvan kompetencija ovog sastanka te je pitanje ostalo otvoreno.²³ No, glavni zadatak ovog sastanka zapravo su bile završne pripreme za predstojeću konferenciju nesvrstanih na Kubi. Donekle ga je opstruirala sama Kuba budući da nije dostavila pravovremeno nacrt Završnog dokumenta sastanka pa je dio zemalja bio u strahu od kubanske samovolje, no ipak su prihvatili dnevni red nove konferencije i naložili Kubi da u idućih mjesec dana dostavi svim članicama sve potrebne dokumente kako bi sve bilo spremno za samit u rujnu.²⁴

Šesta, najbrojnija dosad, Konferencija nesvrstanih održana je u glavnom gradu Kube, Havani, od 3. do 9. rujna 1979. godine, a na njoj su sudjelovale 92 zemlje članice, 20 zemalja promatrača, 18 gostujućih zemalja i organizacija i Belize kao zemlja s posebnim statusom. Konferenciji nisu prisustvovali predstavnici Čada, Saudijske Arabije i Kampučije.²⁵

Konferencija je otvorena govorom predsjednika domaćina Fidela Castra u skladu s uobičajenom praksom konferencija nesvrstanih. Iako je svima bilo poznato da je Castro u bliskim odnosima sa SSSR-om, bili su iznenađeni njegovim otvorenim prosovjetskim govorom na otvorenju. Nekoliko je puta naglasio zasluge Sovjetskog Saveza u oslobodilačkim pokretima

²²Jakovina, *Treća strana*, 105-107.

²³Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 483-487. Na ovom sastanku prihvaćena je ponuda Iraka za domaćinstvo sljedeće konferencije nesvrstanih koja će se naknadno potvrditi u Havani 1979.; Graham, „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit”, 156, 157.

²⁴Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 489, 490

²⁵Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 499.; Leo Mates, *Počelo je u Beogradu: 20 godina nesvrstanosti*, Zagreb: Globus, 1982., 117. Saudijska Arabija nije željela sudjelovati jer je smatrala Kubu agresorom u Africi. Jakovina, *Treća strana*, 107. Nakon brojnih uvodnih sastanaka nije donesen konsenzus o predstavniku Kampučije pa je Kuba kao domaćin predložila da mjesto ostane nepopunjeno. U Čadu je bilo nekoliko zavađenih struja i nijedna nije imala pravo predstavljati zemlju na međunarodnim konferencijama. Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, 834.; Jakovina, *Treća strana*, 211-221.; Graham, „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit”, 154.

široj svijetu i njegov otpor „zapadnom imperijalističkom bloku“. Socijalističke zemlje nazvao je „suborcima i prijateljima“, a sve kapitalističke „prirodnim neprijateljima“. U svom govoru također je optužio Sjedinjene Američke Države i „njihove nove i stare saveznike“ da su pokušali opstruirati kubansko domaćinstvo. Novim američkim saveznikom smatrao je prije svega Jugoslaviju (iako nije izričito naveo) o čemu je navodno imao i neupitne dokaze. Više puta se osvrnuo na kubansku revoluciju koja bi trebala biti svijetlim primjerom i upravo su opetovani hvalospjevi kubanskoj revoluciji poslužili kao uvodu glavnu premisu o „novoj revolucionarnoj eri“ Pokreta nesvrstanih zemalja. Ukratko, Castro je pokušao uvjeriti i nagovoriti ostale prisutne zemlje kako je najbolji put za *Pokret nesvrstanih* što bliža suradnja sa Sovjetskim Savezom i Istočnim blokom, iako se predložena suradnja kosila s osnovnim načelima nesvrstanih o nepripadanju nijednom od dva glavna postojeća bloka. Potencijalne protivnike nazvao je odmah „oportunistima i izdajnicima“, a sve kubanske revolucionare „čvrstim antiimperijalistima, antikolonijalistima, antirasistima, anticionistima i antifašistima“, a te principe je istaknuo kao „osnovu i porijeklo Pokreta nesvrstanih.“ Može se pretpostaviti da je Castro oštrim govorom i svojim stavovima pokušao utjecati na slijed i završne zaključke konferencije, kao i pridobiti što više zemalja na svoju stranu.²⁶

Dakako da se većina drugih zemalja žestoko suprotstavila tom prijedlogu, na čelu s Jugoslavijom i Josipom Brozom Titom kojem će ovo ujedno biti i posljednja konferencija Nesvrstanih budući da umire prije 7. konferencije.²⁷

Jugoslavenska delegacija uspjela je dogovoriti da Josip Broz Tito kao najstariji član i jedini živi osnivač nesvrstanih govori prvi, odmah sljedeći dan na Plenarnoj sjednici.²⁸ Iako se možda očekivalo da će Tito u govoru odgovoriti na Castrove optužbe i napasti ga, on se uopće nije osvrnuo na Castra već mu je na samom početku zahvalio na gostoljubivosti i naglasio da su socijalistička Jugoslavija i Kuba prijateljski narodi. Govorio je najviše o izvornim ciljevima nesvrstanih, podsjetio je okupljene na prvu konferenciju *Pokret nesvrstanih* u Beogradu 1961. i na prve zajedničke akcije te kroz cijelo obraćanje podsjećao na kontinuitet nesvrstanosti i ideju da se ostane izvan blokovskih podjela. Nije zaobišao probleme u Africi, Bliskom istoku,

²⁶Petković, *Nesvrstana Jugoslavija*, 317; Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 501-505.; Jakovina, *Treća strana*, 229, 230.

²⁷Batović, Kasalo, „Britanski i američki izvori“, 7-22.; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing, 1999., 689. Razlog ovog sukoba leži u činjenici da je komunistička Kuba percipirala Sjedinjene Američke Države kao glavnu opasnost za njeno postojanje, a udaljeni SSSR bio joj je dugogodišnji ideološki saveznik. Jugoslavija je pak situaciju vidjela iz dijametralno suprotne perspektive – Sovjetski Savez bio je najveći protivnik njene neovisnosti, dok je SAD bio promatran kao puno manja prijetnja usprkos tome što se radilo o svjetskoj sili broj 1 koja je često puta bila označavana kao imperijalna, rasistička i slično.

²⁸Titov govor sastavili su Budimir Lončar i njegovi najbliži suradnici. Jakovina, *Treća strana*, 232.

palestinski problem, kao ni zabrinutost oko utrke u naoružanju i međusobno ratovanje nesvrstanih država.²⁹ Pred kraj obraćanja još je jednom podsjetio na izvorna načela: „Naš trajni interes i naš strateški cilj u ovom trenutku je afirmacija izvornih principa politike nesvrstanosti i na osnovu njih jačanje solidarnosti, jedinstva i akcijske sposobnosti pokreta nesvrstanosti. To su pouzdani putokazi našeg kretanja u budućnost. Samo tako možemo uspješno doprinosti izgradnji svijeta kakvome težimo.“³⁰

Titove pomirljive stavove oduševljeno su ponavljali i u svojim govorima su i pozdravljali čelnici većine prisutnih zemalja, a naročito Indija, Šri Lanka, Indonezija, Egipat, Sirija, Malezija, Bangladeš, Butan, Koreja, Nepal, Pakistan, Liberija, Mali, Senegal, Somalija, Singapur, Tanzanija, Zair, Zambija, Bahrein, Kuvajt, Sudan, Argentina, Bolivija, Panama, Peru, Gvajana i Cipar.³¹ Kubansku stranu držalo je svega dvadesetak zemalja, a od toga najčvršće i najglasnije Vijetnam, Kongo, Etiopija, Madagaskar, Jamajka, Sejšeli, Nikaragva, Mozambik, Angola i Jemen.³²

Oko pitanja Kampučije i Egipta na konferenciji nije doneseno konačno rješenje i konsenzus usprkos burnim i dugotrajnim debatama o spomenutim temama. Naime, u Završnom dokumentu Kampučija uopće nije spomenuta niti je dogovoreno tko bi trebao predstavljati Kampučiju na budućim konferencijama.³³ Egipatski sporazum s Izraelom osuđen je u završnom dokumentu „kao kršenje neotuđivih prava naroda Palestine“, usprkos tome Egipat nije izbačen iz Pokreta nesvrstanih zemalja budući da se velik broj članica suprotstavio Castru i arapskim istomišljenicima da je Egipat „izdao arapsku stvar“. Generalno su osudili sporazum, ali ne i Egipat i njegovu cjelokupnu politiku.³⁴

Konferenciju je naprasno napustila Burma i istupila iz *Pokreta nesvrstanih zemalja*. Bili su razočarani svime što su čuli na konferenciji. Smatrali su da se *Pokret nesvrstanih* previše udaljio od svojih izvornih načela te da su ona na samrti. Optužili su dio zemalja da samo gleda na svoje uske interese, a dio zemalja da namjerno potkopava *Pokret nesvrstanih zemalja*. Čak su odustali od već pripremljenog govora. Burmanski ministar vanjskih poslova Majint Maung posebno se negativno osvrnuo na domaćine te ih optužio da „bezobzirno zloupotrebljavaju

²⁹Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 503,504; Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, 77-85.; Jakovina, *Treća strana*, 232, 233.

³⁰Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, 85.

³¹Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 506, Jakovina, *Treća strana*, 233-237

³²Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 505.

³³Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 512-513.

³⁴Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 513-517.

ulogu domaćina“ te da daju riječ samo predstavnicama zemalja koje ih podupiru dok drugi mogu doći do riječi samo u trenucima kad je konferencijska dvorana poluprazna.³⁵ Izlaskom su prijetili predstavnici Argentine i Alžira (alžirski predsjednik Bendjedid je čak otišao iz Havane prije svog govora), ali nisu ostvarili svoje prijetnje. Prema Jakovini spomenuti događaj prvi je od dva simbolička završetka konferencije u Havani.³⁶

Drugi završetak kubanskog samita dodjela je specijalnog priznanja Pokreta nesvrstanih zemalja Josipu Brozu Titu, kao osnivaču *nesvrstanih*, 10. rujna 1979.³⁷ Naime, na završnoj svečanoj sjednici prihvaćena je Rezolucija o priznanju njegovoj ekselenciji Josipu Brozu Titu. Tekst rezolucije pročitao je predsjednik Gvineje Seku Ture.³⁸ Rezoluciju su zajednički predložili Alžir, Bangladeš, Cipar, Indija, Indonezija, Mali, Panama, Peru, Palestinske oslobodilačke organizacije, Šri Lanka, Zambija, Singapur, Sirija, Tanzanija, Zair, Gvineja Bissau, Liberija, Obala Slonove Kost i Benin, a na glasanje ju je podnio Seku Ture uvodnim govorom u kojem posebno naglašava da je Tito „jedan od očeva – osnivača pokreta“ te da je bio prisutan na svim konferencijama usprkos dobi i zdravstvenom stanju. „Nema mnogo ljudi u svijetu koji put bitke mogu slijediti do njegove dobi. Ne znamo da li će netko od ovdje prisutnih napustiti borbu ili možda izdati borbu. Otuda i poštovanje koje danas odajemo čovjeku koji je ostao vjeran svojoj borbi, častan, odan i efikasan.“³⁹

Prema riječima Budimira Lončara⁴⁰, Rezolucija je bila zapravo njegova ideja koju je razvio u razgovoru s potpredsjednikom Indonezije. Najveći problem bilo je držati inicijativu u tajnosti do samog kraja konferencije, pogotovo od kubanskih domaćina i Castra koji bi je zasigurno opstruirali. No, pošlo im je za rukom čuvati tajnu i potpuno iznenaditi Kubance te su se othrvili i Castrovom pokušaju da dodijeli Titu Rezoluciju na zatvorenom dijelu konferencije, bez prisustva novinara.⁴¹ Posebno priznanje predsjedniku Titu samo je dodatno

³⁵Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 515. Domaćine je kritizirao žestoko i senegalski minister vanjskih poslova Mustafa Nasje tvrdeći da su aplauzi s galerije unaprijed pripremljeni te da Castro stalno pokušava nametnuti svoje stavove, da afričke zemlje tretira kao “šmrkavce” i da ih nastoji voditi kroz maglu. Također mu predbacuje što daje riječ samo kome i kad on to želi, a neograničeno vrijeme u najboljim terminima imaju samo kubanski istomišljenici. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 515, 516.

³⁶Jakovina, *Treća strana*, 238

³⁷Vidi Prilog 5.

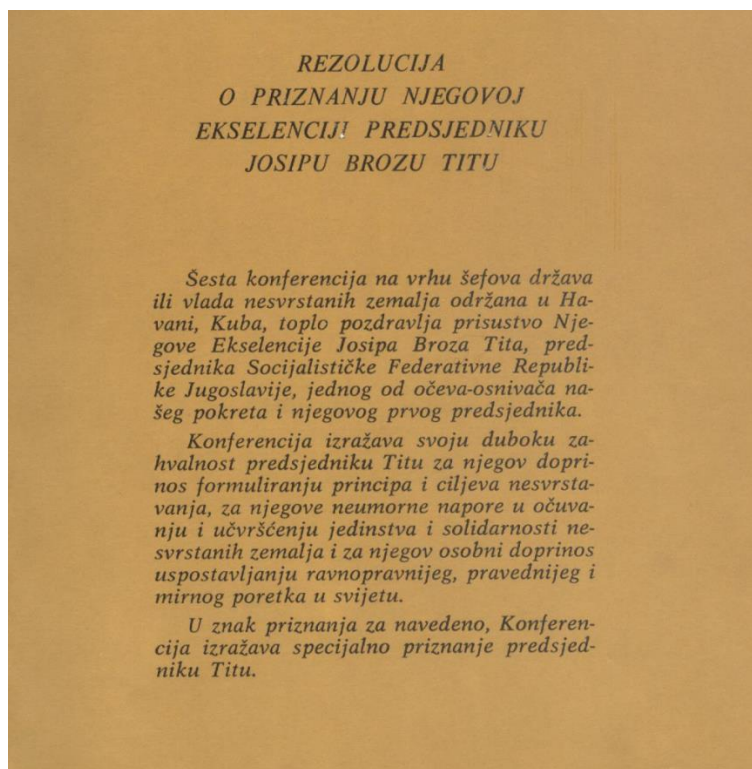
³⁸Predsjednik Gvineje izrazio je svoje priznanje Titu i u svom govoru za vrijeme trajanja konferencije. Nekoliko puta je naglasio da je Titov put “najbolji putokaz” Pokreta nesvrstanih, a svoj govor završio je rečenicom: *Hvala Titu, puno*. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 506.

³⁹Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, XVII-XIX.

⁴⁰Bivši jugoslovenski i hrvatski diplomat, posljednji ministar vanjskih poslova Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, savjetnik dvojice hrvatskih predsjednika i posebni izaslanik glavnog tajnika Ujedinjenih naroda za Pokret nesvrstanih zemalja. O Budimiru Lončaru vidi više u: Tvrtko Jakovina, *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*, Zagreb: Fraktura, 2020.

⁴¹Jakovina, *Treća strana*, 238-240.

potvrdilo ogromnu nadmoć i pobjedu jugoslavenske politike nesvrstanosti naspram Castra i njegove težnje za zbližavanjem Pokreta nesvrstanih zemalja s jednim blokom. I u završnoj deklaraciji, usprkos gorućih tema (sporazum Izraela i Egipta te problem Kampučije) najviše je teksta posvećeno izvornoj ideji nesvrstanosti koju je zastupala većina zemalja, a još jednom naglasio predsjednik Tito u svom govoru zahvale na kraju konferencije: *...Ovaj samit, po mom mišljenju, ima ogroman, može se reći historijski značaj za daljnji razvitak pokreta. Čitav svijet je kao nikad dosad pratio ovaj samit očekujući da sačuvamo jedinstvo, da sačuvamo izvorne principe pokreta nesvrstanosti. Među nesvrstanim zemljama bilo je slabosti...Bilo je u svijetu i dosta raznih špekulacija o tome da je pokret navodno pred rasulom, da će doći do cijepanja itd. No, ja sam uvijek vjerovao, čitavo vrijeme sam vjerovao, kao i moji drugovi, da do toga neće i ne smije doći, da u tom pravcu treba raditi. Mi smo sretni što se na ovom samitu uspjelo sačuvati jedinstvo...*⁴²

Prilog 5⁴³

⁴²Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, XXV, XXVI.

⁴³Buturac, Petković, *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*, XXIII.

Poslije konferencije u Havani međunarodnih kriza je sve više, a posebno su problematični Bliski istok, jug Afrike, jugoistočna Azija, Afganistan te sukob Irana i Iraka.⁴⁴ Upravo potonji je ključan za povijest *nesvrstanih* budući da je domaćin sedme konferencije Pokreta nesvrstanih zemalja trebao biti Irak, a konferencija se trebala održati u Bagdadu. No *nesvrstani* su jednoglasno odabrali Indiju za novog zamjenskog domaćina te je sedma konferencija Pokreta održana 1983. u New Dehliju.⁴⁵

⁴⁴Afganistan je na konferenciji u Havani zastupao predsjednik Taraki koji je ubijen vrlo brzo nakon konferencije. Na njegovo mjesto dolazi Amin što će ubrzo dovesti do intervencije sovjeta u Afganistanu (kraj 1979.), Westad, *Globalni hladni rat*, 352-367. Po pitanju sovjetske intervencije u Afganistanu pokazala se nesloga Pokreta nesvrstanih zemalja već sredinom siječnja u UN-u. Naime, većina nesvrstanih zemalja, njih 59, glasalo je protiv Sovjeta, dok je Kuba stala uz SSSR i njihov predstavnik je u govoru glavnim zločincem imenovao američki imperijalizam. Graham, „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit“, 158.

⁴⁵Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i suvremeni svet*, 318.

3. PRVA MINISTARSKA KONFERENCIJA NESVRSTANIH U NAPETIM OSAMDESETIMA

Organizaciji iduće konferencije 1983. godine u New Delhiju, prijestolnici jedne od osnivačica Pokreta, Indiji, pristupilo se u krajnje napetom ozračju. Dramatična kubanska konferencija ostavila je posljedice, značaj te konferencije bio je posve iskrivljen te su podjele i napetosti još uvijek ostale prisutne u memoriji svih država sudionica. Generalno gledano, u dvadeset godina postojanja *Pokret nesvrstanih* je stekao i saveznike i neprijatelje u oba suprotstavljena bloka i postavljalo se pitanje da li je *Pokret nesvrstanih* napustio izvorišne principe i na neki način izdao svoje utemeljitelje.⁴⁶ Općoj svjetskoj atmosferi nije pomagalo ni što su rastuće tenzije između Reaganova sve naoružanijeg SAD-a i SSSR polako uvele svijet u razdoblje takozvanog Drugog hladnog rata.⁴⁷ Reaganova Amerika antagonizirala je i Sovjete i Nesvrstane podržavanjem antisovjetskih pokreta u Afganistanu i Kampučiji te pomaganjem proameričkim, često diktatorskim režimima u zemljama Latinske Amerike: Salvadoru, Nikaragvi, Panami, Meksiku, Kolumbiji i Venezueli.⁴⁸

Konferencija ministara Pokreta nesvrstanih zemalja održana je u New Delhiju, 1981. godine uz prisustvo 96 ministara vanjskih poslova zemalja članica *Pokreta nesvrstanih*. Već su tu bile vidljive ideološke i političke podjele i razlike u interesima među državama članicama, lokalni su konflikti preuzimali primat i odvlačili fokus od s originalnih principa nesvrstanosti te je trebalo naći odgovore na brojna pitanja koja su ostala otvorena nakon Havane.⁴⁹ Mnogi promatrači zaključili su da će konferencija u Indiji biti svojevrsan test koji će odrediti budućnost Pokreta.⁵⁰

Uvodni sastanak visokih dužnosnika kojem je predsjedavao indijski ministar vanjskih poslova Ram Chandra Dattatraya Sathe započeo je 4. veljače 1981. seciranjem 40 stranica nacrt Deklaracije nesvrstanih koju je pripremila Indija konzultiravši se s drugim članicama Pokreta. Indija se od početka ogradila kako nacrt nije odraz njene politike već se bazira na

⁴⁶M.S. Rajan „The Non-aligned Movement – The New Delhi Conference and After“, *Southeast Asian Affairs*, 1982, 60.

⁴⁷Ronald Reagan naslijedio je Cartera na čelu SAD-a 1981.-1989., politiku mu je obilježila izrazita netrpeljivost prema Sovjetima i tvrdnje da su oni izvor većine svjetskih problema. Radio je sve da smanji Sovjetski globalni utjecaj, što je podržao i američki Kongres povećavši mu sredstva za vojne izdatke. Painter, *Hladni rat*, 137-140.

⁴⁸Painter, *Hladni rat*, 145

⁴⁹Rajan „The Non-aligned Movement – The New Delhi Conference and After“, 60-72

⁵⁰Yasmin Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, *Pakistan horizon*, 34(1981) 2, 81.

generalnim trendovima u razmišljanjima nesvrstanih zemalja. U nacrtu je zabilježeno kako se globalna situacija znatno zaoštrila nakon samita u Havani do mjere da pobuđuje skepticizam u mogućnost čovječanstva da preživi te kako ista zahtjeva i globalnu reakciju. Što se tiče razlika među članicama Pokreta, nacrt je priznao da iste postoje, no da je *Pokret nesvrstanih* sam po sebi ujedinjen u potrebi za univerzalnim smanjenjem tenzija i zaustavljanjem utrke u naoružanju. Da bi ih se pacificiralo, zemlje članice u nacrtu su upozorene da nesloga, osim što uzrokuje goleme patnje sukobima pogođenim i ugroženim narodima, otvara i vrata vanjskim silama za intervencije unutar Pokreta. Nadalje, uobičajeno se referiralo se na krizna područja, Sovjete u Afganistanu, Kampučiju, rat između Iraka i Irana, Izrael, Palestinu, Namibiju, isto tako i uobičajene ekonomske probleme, dugove, nerazvijene zemlje, problem gladi.⁵¹ Kako bi osigurali stranu podršku nacrtu, indijski su dužnosnici prethodno posjetili brojne glavne gradove država članica no unatoč tome brojne su zemlje izrazile nezadovoljstvo nacrtom, posebno stanjem u Kampučiji i Afganistanu, o čemu se smatralo da *Pokret nesvrstanih* nije adekvatno odgovorio na izazove situacija.⁵² Nakon burnih rasprava o navedenim temama, Indija je u zadnji čas predložila prihvaćanje konvencije koja priznaje razlike u mišljenjima među zemljama članicama, no sastanak je završio bez konsenzusa o nacrtu.⁵³

Indira Ghandi otvorila je Ministarsku konferenciju 9. veljače. Zimbabve i Sveta Lucija primljeni su u puno članstvo te je *Pokret nesvrstanih* sada brojio 96 država članica od kojih samo 4 nisu prisustvovala ovom sastanku.⁵⁴ Gandhi je otvorila sastanak panegirikom Indiji i svom ocu Nehruu, te se isto osvrnula na krizna žarišta iz nacrtu izrazivši žaljenje zbog država članica pogođenim oružanim sukobima i neokolonijalizmom, počevši od „sovjetskog“ Afganistana. U raspravi koja je uslijedila, pakistanski i singapurski ministri Agha Shahi i Suppiah Dhanabalan tražili su od Pokreta i predsjedavajuće Indije da odlučnije pristupe rješavanju sukoba u Afganistanu i Kampučiji i okončavanju nuklearne krize.⁵⁵ Dhanabalan se osvrnuo i na kubansku konferenciju, optuživši Kubu da je unilateralno izbacila Pola Pota s iste i ustvrdio da Singapur neće prihvatiti takvu jednostranu odluku Castra, dok je kubanski ministar Isidoro Malmierca optužio SAD za namjerno sabotiranje Pokreta.⁵⁶

⁵¹Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 83.

⁵²Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 83-86.

⁵³Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 87.

⁵⁴Sveta Lucija otočna je država na granici Karipskog mora i Atlantika, samoupravu su dobili 1967. a potpunu neovisnost od britanske vlasti 1979. Sveta Lucija, enciklopedijski članak, <https://enciklopedija.hr/clanak/sveta-lucija>, pristupljeno 15. siječnja 2024.

⁵⁵Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 89-91.

⁵⁶Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 92.

Između ostalih, skupu se obratio i ondašnji jugoslavenski ministar vanjskih poslova Josip Vrhovac koji je pomirljivo i umjereno zagovarao mirna povlačenja trupa iz Kambodije i Afganistana i stvaranje uvjeta za nezavisnost i nesvrstanost tih zemalja. Izrazivši i zabrinutost oko iransko-iračkog sukoba, Vrhovac je upozorio na širenje konflikta i uplitanje strateških blokovskih interesa.⁵⁷

Nakon podužih žustrih rasprava, manevara i kontramanevara, konačna deklaracija vratila se na početke Pokreta i ponovila skoro pa zaboravljenu centralnu ideju za osnivanje *Pokreta nesvrstanih*: neuplitanje u unutarnje probleme drugih zemalja i ne korištenje sile za rješavanje internacionalnih problema. Da se pomogne u olakšavanju trenutne krize međunarodnih odnosa u Pokretu, Ministarska konferencija iznjedrila je Povelju mira u 12 točaka (Prilog 5) koja je inkorporirana u Deklaraciju.⁵⁸

Ministarska konferencija u Delhiju održana točno na dvadesetu godišnjicu osnivanja Pokreta nesvrstanih zemalja pružila je priliku da se stanje unutar *Pokreta nesvrstanih* procijeni, dok je mnogim promatračima simbolizirala povratak izvornim vrijednostima. Unatoč, po Indiri Ghandi, zlogukim prorocima koji su predviđali propast *Pokreta nesvrstanih* jer su se nakon Havane mnoge zemlje zapravo svrstale sa supersilama i tvrdili da će indijska konferencija biti i posljednja, *Pokret nesvrstanih* preživio je i taj izazov. Slobodno je mogla dodati i da je takvih proroka bilo nakon baš svake konferencije.⁵⁹

⁵⁷Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 92

⁵⁸Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 95

⁵⁹Rajan „The Non-aligned Movement – The New Delhi Conference and After“, 72.

- (i) That states should emphasize and implement the principles of peaceful coexistence;
- (ii) That they reject any measure that would facilitate great power confrontation and lead to the strengthening of existing military alliances or blocs;
- (iii) That they take all feasible steps to eliminate foreign military intervention, occupation and all forms of foreign interference in the internal affairs of other states, and resolutely oppose the use of threat or the use of force in international relations, as also policies of imperialism, expansionism and all forms of domination and hegemony;
- (iv) That they redouble their efforts at persuading the nuclear weapons states to halt the arms race, in particular the nuclear arms race;
- (v) That they actively cooperate with each other in the UN and to further the principles of Non-Alignment;
- (vi) That they support all multilateral initiatives aimed at reducing the growing competition between the great powers;
- (vii) That they actively support concrete steps taken by the international community to eliminate colonialism, racism, zionism and apartheid especially in South Africa, Namibia and Palestine.
- (viii) That they increase assistance to national liberation movements;
- (ix) That they encourage efforts aimed at the peaceful and just resolution of the crisis in south-west Asia and southeast Asia.
- (x) That they encourage efforts for a general reduction of tensions and to oppose foreign interferences and intervention from whatever quarter in Africa, Asia, Latin America and Europe ;
- (xi) That they endeavour to ensure that disputes between Non-Aligned countries do not affect the cohesion or solidarity of the Movement as a whole and to resolve all such disputes by peaceful means in accordance with the UN Charter and the principles of Non-Alignment;
- (xii) That they safeguard the unity and solidarity of NAM.⁵⁴

Prilog 5⁶⁰

⁶⁰Qureshi, „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981“, 95, 96.

3.1. SEDMA KONFERENCIJA POKRETA NESVRSTANIH

U New Delhiju od 7. do 12. ožujka 1983. okupila su se vodstva i predstavnici 97 država članice, 19 promatračkih delegacija iz raznih zemalja i organizacija te 27 gostujućih delegacija.⁶¹

Ovo je bila prva konferencija na kojoj nije prisustvovao jedan od osnivača, Josip Broz Tito. On je u međuvremenu preminuo, što je stavilo socijalističku Jugoslaviju i njenu vanjsku politiku zajedno s Pokretom nesvrstanih zemalja pod posebno povećalo, kako istočne, tako i zapadne diplomacije. Za mnoge članice *Pokreta nesvrstanih* Titova smrt je povećala već postojeće strahove da će se *Pokret nesvrstanih* nakon Havane paralizirati i da će, posljedično tome, postajati sve nevažnijim na međunarodnoj političkoj sceni.⁶² S druge strane službe Foreign Officea u britanskom veleposlanstvu u Beogradu i konzulatu u Zagrebu još od polovice sedamdesetih godina, u dokumentima u kojima su analizirali unutrašnju političku situaciju, Savez komunista, jugoslavensku ekonomiju i druge teme, anticipirali su i Titovu smrt te analizirali koje će to posljedice imati po stabilnost Jugoslavije. Posebno zanimljiva Britancima bila je vanjska politika socijalistička Jugoslavija, s naglaskom na *Pokret nesvrstanih*.⁶³ Sad kad je konačno započinjala prva konferencija u povijesti Pokreta na kojoj Tito nije bio prisutan, a pogotovo nakon njegove važne uloge u sukobu s Castrom u Havani, bilo je više nego očekivano da su oči i Zapadnog i Istočnog bloka bile uprte u New Delhi, samo je UN kao goste na konferenciju poslao preko 10 izaslanika iz brojnih komiteta za razna geografska i gospodarska područja.⁶⁴

Donekle obezglavljena, jugoslavenska delegacija ipak nije izostala, s Petrom Stambolićem, tadašnjim predsjednikom Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na čelu, te je i predsjedavala Političkom komitetu.⁶⁵

⁶¹7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, New Delhi: 1983., 173-178., Jakovina, *Treća strana*, 598.

⁶²Graham „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit“, 159.

⁶³Batović, Kasalo, „Britanski i američki izvori“, 8.

⁶⁴7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 178

⁶⁵Jakovina, *Treća strana*, 598.

Prilog 7⁶⁶

Za Sedmu konferenciju Pokreta nesvrstanih zemalja se ukratko može reći kako je po svemu viđenom bila – ništa novo, odnosno, ponavljali su se svi ciljevi koje se već čulo na prethodnih šest samita, ali se po pitanju većine njih nije ništa konkretno poduzelo. Čak ni to da se promijenila država domaćin nije bilo novost. Uvodni govor je, kao što je i običaj, održala premijerka zemlje domaćina, Indira Gandhi, koja se uglavnom referirala na svjetske ekonomske probleme i rastući tehnološki jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Očekivana i

⁶⁶Preuzeto iz Rasheed Kidwai, „Hug that saved Indira's face“, *The Telegraph online*, <https://www.telegraphindia.com/india/hug-that-saved-indira-s-face/cid/1514338>, prisupljeno 13. siječnja 2024.

uobičajena je bila i mirovna poruka koju je poslala, zazivajući normalizaciju stanja u Afganistanu, Palestini i na Indijskom oceanu. Povezala je ekonomsku problematiku s političkom i izjavila kako su razvoj nezavisnosti, razoružanje i mir usko povezani te riječima svog pokojnog oca Jawarhalala Nehrua pozvala svijet da se odrekne nuklearnog naoružanja.⁶⁷ Unatoč njenom miroljubivom govoru Indija je imala restriktivne stavove prema gostima kojima je zabranjeno obraćanje plenumu zbog navodnog manjka vremena, kao i prema Luksemburgu čiji zahtjev za sudjelovanjem u funkciji gosta nije prihvaćen, formalno zbog kasnog podnošenja a u osnovi zbog neslaganja Indije.⁶⁸ Općenito, indijsko predsjedanje je razočaralo neinventivnošću i mlakim pristupom, od velike zemlje, osnivačice i ključne države Pokreta očekivalo se daleko više.⁶⁹

Osim nje, skupu se obratio Fidel Castro s jednim od svojih uobičajeno podužih govora u kojem je pohvalio sovjetsku intervenciju u Afganistanu pravdajući je potrebom afganistanskog naroda da traži prijateljsku pomoć, a opetovano je osudio i američke intervencije na Karibima i u Srednjoj Americi. I on se založio za mir, barem između Irana i Iraka čiji sukob je po njemu direktno narušavao koheziju Pokreta nesvrstanih zemalja.⁷⁰ Nije odstupio pod svojih principa i ustaljene ideologije, političkog naginjanja u sovjetsko okrilje i osuđivanja svih poteza Sjedinjenih država, sa specifičnom strastvenom mržnjom prema svemu što je američko.

Osim ta dva istaknutija govora, Konferencija je protekla u raspravama o potrebi borbe protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije, isticala se potreba za učinkovitim potporom nacionalnom oslobođenju naroda iz zemalja članica,⁷¹ poslana je poruka solidarnosti palestinskom narodu.⁷² Razgovaralo se i o daljnjoj potrebi za suradnjom zemalja članica, sigurnosti, ekonomski odnosima, poticanju zemalja u razvoju. Blaga kritika upućena je na adresu Svjetske konferencije o prehrani održanoj u Rimu 1974. godine, gdje je obećano u roku desetljeća iskorijeniti glad i pothranjenost, što se očito nije desilo.⁷³ Posebna se podrška izrazila zemljama Organizacije afričkog jedinstva, socijalističkim zemljama i Organizaciji islamske

⁶⁷ „Bez mira, svi naši snovi o razvoju pretvaraju se u pepeo.“ *7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*, 147. Jawarhalal Nehru, jedan od glavnih osnivača Pokreta nesvrstanih, prvi premijer neovisne Indije. Jawarhalal Nehru, enciklopedijski članak, <https://www.britannica.com/biography/Jawaharlal-Nehru/Struggle-for-Indian-independence>, pristupljeno 15. siječnja 2024.

⁶⁸ Jakovina, *Treća strana*, 598.

⁶⁹ Jakovina, *Treća strana*, 600.

⁷⁰ *Vjesnik*, 7. 3. 1983., 2.

⁷¹ *7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*, 154.

⁷² *7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*, 155.

⁷³ *7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*, 92.

suradnje. O pitanju gladi zaključeno je da su velike sile dužne pomoći pogođenim zemljama kako bi pravovremenom i ciljanom reakcijom brzo zaustavile patnje naroda u najtežim okolnostima.⁷⁴

Donesena je izjava predsjedavajućeg o sukobu Iraka i Irana u kojoj se zahtjeva trenutno zaustavljanje sukoba, naglašavajući štetu koju taj tragični rat nanosi zaraćenim stranama.⁷⁵ Apostrofirana je višekratno i smrtna opasnost od oružane agresije Izraela protiv nuklearno naoružanog Iraka kao potencijalni rizik za međunarodni mir i sigurnost, te se pozvalo na mirno, „civilno“ korištenje nuklearne energije.⁷⁶ Izrael je ritualno prozivan i osuđivani zbog nezaobilazne Palestine te Golanske visoravni u Siriji, a JAR zbog Apartheida i rasizma, te je zatraženo osnivanje međunarodnog suda.⁷⁷

U završnim dokumentima bilo je riječi o pitanju Namibije, zaraćene strane u Zapadnoj Sahari pozvane su na pregovore kako bi se sukob trajno riješio, SAD-u i SSSR-u upućen je apel za obnovom bilateralnih pregovora, potvrđeno je pravo kampućijskog naroda na samostalnost, ponovljena je podrška korejskim željama za ujedinjenjem. Predstavnike zemalja članica Pokreta nesvrstanih zemalja poticalo se da pristupe Ujedinjenim narodima zbog potencijala tog udruženja za zajedničkim akcijama i kooperacijom u pronalaženju jedinstvenog rješenja za globalne izazove, naglašena je uloga UN-a u održavanja mira.⁷⁸

Uz sve zahtjeve i odluke koje je Sedma konferencija *Pokreta nesvrstanih* donijela u svim svojim deklaracijama i rezolucijama, konkretni učinak je bio razmjerno slab. Svjetska privreda bila je u krizi, *nesvrstani* su međusobno ratovali, Castrova Kuba je očito polarizirala *Pokret nesvrstanih* unatoč ulozi koordinatora.⁷⁹ Osim što nije bilo vidljivog pomaka u najakutnijem problemu tog trenutka - ratu između Irana i Iraka, ni na drugim poljima boljitak nije bio u skladu s napisanim dokumentima. Počelo se vagati istinski utjecaj Pokreta na međunarodnoj političkoj sceni, *Pokret nesvrstanih* je već postao na neki način izlizan te su se sve više počeli javljati glasovi koji su propitkivali njegovu svrhu. Zemlje Latinske Amerike i afričke zemlje osjetile su se zanemareno zbog dominacije azijskih tema i akcentiranja problematike Indijskog oceana, Afganistana, Kampučije... Jugoslavenska je štampa

⁷⁴7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 60-100.

⁷⁵7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 54.

⁷⁶7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 33.

⁷⁷Jakovina, *Treća strana*, 600.

⁷⁸7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 59.

⁷⁹Jakovina, *Treća strana*, 598.

konferenciju čak nazivala „azijskom konferencijom“ iz istih razloga.⁸⁰ Ipak, tenzije nakon Havane osjetno su smanjene tijekom ovog zasjedanja, no do potpunog jedinstva kao u početnim godinama nikad više nije došlo, možda i zbog odlaska posljednjeg osnivača Tita, čija je karizma itekako nedostajala skupu.

Jugoslavenska je delegacija brojila tko je i kako spomenuo preminulog vođu, i nisu bili usamljeni u tome. Nigerijski predstavnik održao je najduži hvalospjev u nemaloj konkurenciji,⁸¹ budući da su se na Tita kao osnivača pozivali mnogi te citirali njegove riječi i principe na kojima je osnovao Pokret, više od dva desetljeća nakon osnivanja Pokreta nesvrstanih zemalja i još godinama nakon njegove smrti.⁸² Žaljenje zbog Titova odsustva izrazila je i Indira Gandhi u svom uvodnom govoru: *Također odajemo i počast našim kolegama koji više nisu među nama. Napose nam nedostaje prisustvo Predsjednika Tita, osnivača našeg Pokreta, ostvarenog vođe, mudrog čovjeka s vizijom.*⁸³ Na Tita se Gandhi osvrnula i u zaključnom govoru konferencije: *Jedinstvo je najveća počast koju možemo ukazati osnivačima našeg Pokreta: Jawarhalalu Nehruu i Ahmedu Sukarnu iz probuđene Azije, Gamalu Abdulu Naseru iz oživljujućeg arapskog svijeta, Josipu Brozu Titu iz neovisne Europe, Kwame Nkrumahu iz ustale Afrike. Svi neukrotivi borci, poslali su nam poruku o borbi i žrtvovanju. Oni su smjeli i trpjeli, oni su pobijedili i gradili. Oni su inspirirali ljude i obrnuto, ljudi su njih inspirirali.*⁸⁴ Osim brojenja, Jugoslaveni su uspješno predložili izgradnju Centra u Ljubljani i titogradske umjetničke galerije, što su bile jedine odluke ove konferencije koje su se odnosile na jugoslavenske prostore.⁸⁵

⁸⁰Vjesnik, 10. 3. 1983., 2.

⁸¹Jakovina, *Treća strana*, 600.

⁸²„Budući da nesvrstanost pripada cijelome svijetu, interes za njenu budućnost treba biti univerzalna. Jer se nesvrstani smatraju ne samo organiziranom političkom silom, nego i „savješću svijeta“, kako je jednom rekao Predsjednik Jugoslavije Tito.“ Hans Kochler (ur.), *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*, London: Third World Centre, 1982., 3.

⁸³7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 145.

⁸⁴7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 151.

⁸⁵Jakovina, *Treća strana*, 600.

4. KAKO DALJE? - PRIPREMA 8. KONFERENCIJE

Nakon konferencije u Indiji, 1984. godine pristupilo se oživljavanju pomalo oslabjelog Pokreta. U tome je dobrim dijelom prednjačila socijalistička Jugoslavija čiji se izaslanik predsjednik Predsjedništva Veselin Đuranović već u kolovozu uputio u New Delhi kako bi dinamizirao rad Pokreta, što je nastojao i tijekom poduže prepiske s iračkim vođom Sadamom Huseinom. Naime, velik broj država smatrao je da bi se Bagdad, budući da je zbog rata morao odustati od organizacije Sedme konferencije, svakako trebao kandidirati za domaćina Osmog samita. U toj prepisci Đuranović je postavio pitanje potrebe regulacije predsjedavanja Pokretu, u smislu da nesvrstana zemlja u ratu s drugom državom članicom ne bi smjela predsjedavati. Sadam je u svom odgovoru sugerirao da se Irak neće kandidirati, no prije konačne odluke morao se desiti još niz diplomatskih susreta i pregovora.⁸⁶

Na izvanrednoj ministarskoj konferenciji u New Delhiju pokušavalo se onemogućiti Indiju da produži predsjedavajući mandat, čemu je bila itekako sklona, za razliku od brojnih zemalja članica razočaranih bezličnošću konferencije u Delhiju. Jugoslavenski su diplomati predlagali da predsjedavanje preuzme neka afrička subsaharska zemlja. Tanzanijski predsjednik je otklonio mogućnost održavanja konferencije u Dar es Salaamu, no Zimbabve se pokazao voljan prihvatiti zahtjevan posao organizacije za razliku od Jugoslavije, iako su se brojne članice složile da je socijalistička Jugoslavija najmanje konfliktna i da bi u ovom trenutku bilo najlakše postići dogovor da se osma konferencija Pokreta održi baš u Beogradu.⁸⁷ Nakon Ministarske konferencije u Ruandi u rujnu 1985. godine situacija se nakon niza ponekad i burnih pregovora iskristalizirala, od kandidature za predsjedavanje dotad su odustali Irak, Sjeverna Koreja, Sirija i Alžir, socijalistička Jugoslavija se sveudilj čvrsto opirala prihvatiti kandidaturu, Castru je to odgovaralo te se još ranije složio da se konsenzus kreće u pravcu Zimbabvea. Tako je u konačnici ipak odlučeno da će se jubilara, 25. obljetnica Pokreta nesvrstanih zemalja umjesto na mjestu početka, u Beogradu, ipak obilježiti u glavnom gradu Zimbabvea, Harareu.⁸⁸

⁸⁶Jakovina, *Treća strana*, 600, 601.

⁸⁷Jakovina, *Treća strana*, 602.

⁸⁸Jakovina, *Treća strana*, 600-615.

4.1. OSMA KONFERENCIJA POKRETA NESVRSTANIH, HARARE

Osmo konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja održana je od 1. do 6. rujna 1986. u Harareu, na njoj je sudjelovalo 97 predstavnika država članica od kojih je više od pola bilo iz Afrike, 15 promatrača uključujući i predstavništvo UN-a, te trideset i dvije gostujuće delegacije.⁸⁹

Za brojne afričke zemlje predsjedanje Zimbabvea kao i brojnost afričkih delegacija označilo je afričku kvalitativnu i brojčanu premoć u Pokretu koja je tim zemljama u razvoju značila perspektivu u razvoju.⁹⁰ Predsjednik Gane Kwame Nkrumah još je na samitu u Kairu 1964. godine u svom obraćanju rekao: *Mi koji tvrdimo da smo nesvrstani moramo imati pravo izabrati vlastitu političku i ekonomsku filozofiju za svoj rast i razvoj.*⁹¹ No unatoč sklonosti Afrike udruživanju u brojna afrička i globalna udruženja i fronte, afričke su države imale fleksibilne stavove u vanjskoj politici, neke od njih dugo su vremena odbijale članstvo u Pokretu i integrirale se u obrambene strategije vanjskih sila.⁹² S druge strane, afrički nacionalizam i panafricanizam imali su snažnu nesvrstanu komponentu. Afričke države ulaskom u *Pokret nesvrstanih* očekivale su više benefita:

- a) osiguranje slobode i nezavisnosti
- b) izuzimanje malih država izvan većih sukoba koji ih se direktno ne dotiču
- c) sredstvo za izbjegavanje savezništava koja su otežavala rješavanje lokalnih sukoba
- d) sredstvo za sprječavanje preusmjerenja oskudnih resursa na vojne obaveze
- e) sredstvo za dobivanje pomoći od obiju strana⁹³

Isto tako, afričke nesvrstane zemlje naslanjale su se na riječi zambijskog predsjednika Kennetha Kaunde koje je izgovorio na konferenciji u Lusaki još davne 1970. godine, gdje je jasno zatražio da *Pokret nesvrstanih* prevaziđe fazu politikanstva i dokone retorike zbog čega je često bivao kritiziran, te da se valja dogovoriti o konkretnim zajedničkim akcijama, ne samo na političkom polju već i na ekonomskom i tehnološkom, što će pridonijeti afričkom jedinstvu i snazi.⁹⁴

⁸⁹8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, Harare: 1986., 375-390.

⁹⁰K. Matthews, „Africa and Non-alignment“, *India Quarterly*, 43(1987) 1, 41.

⁹¹Matthews, „Africa and Non-alignment“, 45.

⁹²Matthews, „Africa and Non-alignment“, 47.

⁹³Matthews, „Africa and Non-alignment“, 41.

⁹⁴Matthews, „Africa and Non-alignment“, 45-46.

Uvodni govor o stanju Pokreta nesvrstanih zemalja predsjednik zemlje domaćina, Zimbabvea, Robert Mugabe započeo je u tužnom tonu.⁹⁵ Tri godine ranije Indira Gandhi isto je otvorila konferenciju svojevrsnim *hommageom* preminulom Titu, sada je Mugabe to morao učiniti za nju.⁹⁶ Dalje je predsjednik Mugabe izrazio dobrodošlicu svim gostima te se referirao na povijest Zimbabvea, od kamenih srednjovjekovnih građevina do kamena nacionalnog pomirenja na kojem će počivati novi, sretniji i bogatiji Zimbabve budućnosti.⁹⁷ Nakon toga prešao je na stanje u Pokretu, iznio sumorne podatke i brojeve o neuspjehu nuklearnog razoružanja, pozvao je SSSR da produži postojeći moratorij na testiranje nuklearnog oružja kao i druge nuklearne velesile da se povedu za primjerom SSSR-a. Osvrnuo se na pad svjetske ekonomije, probleme zemalja u razvoju i sveprisutni rastući dug. Pohvalio je inicijativu *Six-Nation Five-Continent* prijedlog za razoružanjem, usprotivio se korištenju sile u rješavanju međunarodnih sporova, apelirao na Iran i Irak da okončaju sukob i poštuju ljudska prava.

Pozvao je zemlje članice da njeguju tradiciju međunarodne suradnje i međusobnog pomaganja i solidarnosti, te oštro osudio Apartheid u JAR-u, kao i Izrael i američku intervenciju u Nikaragvi. Predložio je stroge sankcije za Južnoafričku Republiku i pokretanje fonda solidarnosti za južnoafričke pokrete oslobođenja, te diskretno lobirao za Južnoafričke obrambene snage.⁹⁸ Napomenuo je i važnost pomaganja oslobodilačkim pokretima u Namibiji i Južnoj Africi,⁹⁹ a završio klasičnim tonom kao i svaki puta, pozivajući sve članice *Pokret nesvrstanih* na suradnju i pridržavanje načela osnivača Pokreta: *Neka našem vijećanju prisustvuje pozitivni duh koji je inspirirao Tita, Nehrua, Nassera, Sukharna, Nkhrumaha i ostale da osnuju naš Pokret prije četvrt stoljeća. Mi ih ne možemo i ne smijemo iznevjeriti. Borba se nastavlja.*¹⁰⁰

U daljnjim izlaganjima ekstenzivne su se rasprave vodile oko mjera za borbu protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije, među važnijim diskusijama bio je i problem prisutnosti američkih i francuskih vojnih baza na teritorijama država članica *Pokreta nesvrstanih* na što se gledalo kao na jednu vrstu imperijalizma i smetnju neovisnosti. Jedna od

⁹⁵Robert Mugabe, premijer od 1980. do 1987. te predsjednik Zimbabvea od 1987. do 2017. Enciklopedijski članak, <https://www.britannica.com/biography/Robert-Mugabe>, pristupljeno 16. siječnja 2024.

⁹⁶Indiru Ghandi ubili su dvojica njenih vlastitih tjelohranitelja u vrtu premijerske rezidencije u New Delhiju 1984. godine, Eric Hobsbawm, *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009., 389.; Enciklopedijski članak, <https://www.britannica.com/biography/Indira-Gandhi>, pristupljeno 16. siječnja 2024.

⁹⁷Robert G. Mugabe, „The State of the Non-Aligned Movement“, *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 10.

⁹⁸Matthews, „Africa and Non-alignment“, 47.

⁹⁹Mugabe, „The State of the Non-Aligned Movement“, 11-15.

¹⁰⁰Mugabe, „The State of the Non-Aligned Movement“, 16.

važnih tema bila je i američka okupacija Granade, te nemoć Pokreta da spriječi istu, što je potaklo sve glasnija pitanja o smislenosti i stvarnoj moći i korisnosti Pokreta. Podržana je ideja o nezavisnoj Namibiji, oštro su kritizirani američki vojni nasrtaji na Libiju, te je naglašena potreba povlačenja stranih trupa i Afganistana i Kambodije. Što se tiče ustaljene problematike iračko – iranskog rata, prvi je puta postignut konsenzus da nesvrstane zemlje izražavaju duboko žaljenje zbog tog sukoba, što je u biti bila packa Sadamu Huseinu zbog započinjanja i Iranu zbog nastavljanja rata.¹⁰¹

U završnim dokumentima samita ponovljeni su izvorni principi i ciljevi Pokreta koji su ustanovljeni na prvoj konferenciji u Beogradu, kako bi se naglasila njihova važnost i nepromjenjivost i nakon 25 godina, te kako bi se istaknulo da su vrijednosti *Pokreta nesvrstanih* preživjele desetljeća globalnih turbulencija. Izražena je zabrinutost zbog sve dublje krize i širenja jaza između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Osuđen je rastući trend eksploatacije prirodnih resursa i ljudi u pojedinim dijelovima svijeta, na primjer u JAR-u. Kao u deklaraciji otprije tri godine, ponovljeno je kako bi napredak zemalja u razvoju pomogao oporavku stagnirajućih ekonomija razvijenijih zemalja. Obje te deklaracije u tom smislu bile su hrabar pokušaj da se otvoreno optuži zemlje odgovorne za pljačku zemalja Trećeg svijeta¹⁰² a u kojima se nalazilo čak 80 posto strateških resursa potrebnih za naoružavanje supersila.¹⁰³

Politička deklaracija uzima u zaštitu područja Kariba i Južne Amerike koja su pogođena direktnim agresijama i pritiscima. Opet je potvrđeno pravo Kambodije da o svojoj sudbini odlučuje samostalno, bez intervencionizma vanjskih sila, kao političko rješenje problema Jugoistočne Azije predloženo je povlačenje svih stranih postrojbi i puno poštovanje neovisnosti u tim zemljama. Zatraženo je i povlačenje izraelskih snaga iz Palestine i Libanona, upućena je podrška Cipru u borbi za nezavisnost i teritorijalni integritet Republike.¹⁰⁴

Ekonomska deklaracija se, kao i Mugabe u uvodnom govoru, referira najviše na nagomilane dugove koji već opasno narušavaju stabilnost pogođenih zemalja te se veličine duga uspoređuju s nepotrebnim i opasnim troškovima svjetskog nuklearnog naoružanja, a zbog

¹⁰¹8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement. Harare: 1986.

¹⁰²Naranjan. M. Khilnani, „Non-Aligned Movement: New trends in the eighties“, *India Quarterly*, 43(1987) 2, 163.

¹⁰³Isto, 164

¹⁰⁴8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 7-160.

povećanja dugova kritizirani su Međunarodni monetarni fond i Međunarodna banka za obnovu i razvoj kao dijelovi UN-a.¹⁰⁵

Ova konferencija posebno je bila važna za afričke države koje su se priključile Pokretu u velikom broju. Nije bilo čudo da su tijekom ekspanzije afričkog nacionalizma i oslobođenja od kolonijalnih sila te stjecanja neovisnosti afričke zemlje vidjele nesvrstanost kao za sebe logičan izbor i ideologiju sposobnu usmjeravati i voditi kontinent na internacionalnu scenu, u nastojanju da osigura podobno ozračje za ostvarenje svojih nacionalističkih ciljeva.¹⁰⁶

Sve su to bili ustaljeni zaključci koji su se ponavljali svake 3 godine već 25 godina postojanja *nesvrstanih*, najupečatljiviji govor i nastup održao je osebujni libijski vođa, pukovnik Muammar Gaddafi. Iako je *Pokret nesvrstanih zemalja* načelno podržao Libiju po pitanju američke agresije na tu zemlju,¹⁰⁷ Gaddafi je osjećao izostanak potpore Trećeg svijeta i da bi skrenuo pažnju na libijski problem doista se potrudio. Nakon namjernog teatralnog kašnjenja u Harare, pojavio se sa svitom od 250 članova, što je još uvijek bilo upola manje od 500 delegatskih mjesta koja je tražio. Prilikom ulaska u konferencijsku dvoranu poveo je svoju vlastitu zaštitu iako osobni tjelohranitelji unutra nisu smjeli, pa je došlo do fizičkog obračuna i naguravanja između domaćih čuvara i njegove, mahom ženske, tjelesne straže. Kada je stupio za govornicu, gotovo sat vremena je govorio šaptom koji su mogli čuti jedino prevoditelji pa je u dvorani nastao muk. Taj muk su prekidale povremene provale smijeha i parole koje su njegove tjelohraniteljice uzvikivale vrijeđajući Ameriku.¹⁰⁸

U svome govoru oštro je odšaptao slijedeće: sve članice koje priznaju Izrael proglasio je izdajicama Pokreta, Izrael i Južnoafričku republiku prozvao je oruđem imperijalizma, ustvrdio je kako vlast u Libiji nije u njegovim rukama već u rukama naroda i kako su zemlje Zapada solidarnije od zemalja Trećeg svijeta. Egipat je prozvao za kolaboraciju sa SAD-om te ga proglasio izdajicom, zajedno sa Kamerunom. Optužio je *Pokret nesvrstanih* za nesolidarnost i izostanak aktivnosti u zaštiti svojih članica, predložio da oslobodilačke snage moraju sabiti redove na međunarodnoj fronti protiv zajedničkog neprijatelja, te zaprijetio da će Libija napustiti neučinkoviti *Pokret nesvrstanih* i razmotriti pridruživanje Varšavskom paktu ili

¹⁰⁵8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement, 167-260.; Mugabe, „The State of the Non-Aligned Movement“, 12.

¹⁰⁶Matthews, „Africa and Non-alignment“, 41.

¹⁰⁷U travnju 1986. podmetnuta je eksplozivna naprava u berlinski noćni klub u koji su izlazili američki vojnici. Za teroristički napad optužene su libijske službe te je američki predsjednik Reagan zapovjedio zračne napade na libijske gradove Tripoli i Benghazi. Jakovina, *Treća strana*, 616-617.; Ivo Goldstein (ur.), *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, Zagreb: Novi liber, 2002.; Westad, *Globalni hladni rat*, 419.;

¹⁰⁸Jakovina, *Treća strana*, 616-617.

oformiti svjetski antiimperijalistički front. Kritika *Pokreta nesvrstanih* bila je opširna i temeljita, postavio je i pitanje što je *Pokret nesvrstanih* učinio kad je SAD minirao nikaragvanske luke i okupirao Granadu, sugerirajući da nisu poduzeli nikakve akcije a kamoli adekvatno odgovorili na agresiju te da nisu sposobni zaštititi nezavisnost navedenih zemalja. Sam *Pokret nesvrstanih* je nazvao farsom.¹⁰⁹

Uslijedili su nizovi uvreda i prijetnji na račun SAD-a kojeg je optužio da ciljano zastrašuje i vodi psihološki rat protiv Libije. Na to zastrašivanje on je odlučio odgovoriti istom mjerom, rekavši da su libijski borci samo u jednoj noći srušili više od 15 američkih borbenih zrakoplova i da Mediteran još izbacuje tijela pilota, a libijski narod pjeva, pleše i slavi jer psihološki poraz nije moguć. Ustvrdio je da je okupio vojsku od milijun muškaraca i žena i rasporedio je po gradovima uzduž libijske obale, kao i da je postavio brojne plakate na obali, okrenute Mediteranu, na kojima piše: „Mi čekamo, ribe isto.“¹¹⁰ Završio je predskazanjem kraja *Pokreta nesvrstanih*: „Izuzetno cijenimo Nehrua, Nassera, Sukarna, Nkrumaha i Tita. Oni su naši prethodnici i bogato naslijeđe, no ta faza je okončana. Odnos Hruščova i Tita nije nalikovao ovom koji sad postoji između jugoslavenskog Predsjednika i Gorbačova.“¹¹¹

Na njegovu „tiradu“ osvrnuo se na kraju predsjedavajući predsjednik Mugabe, koji je stao u obranu Pokreta i izjavio kako emocije i gorčinu razumije ali da podsjeća libijskog kolegu da mu je upravo „smiješni skup“ i „farsa“ pružio platformu za iznošenje tih i takvih stavova.¹¹²

Nakon što je Mugabe predsjedavao raspravama skoro 10 sati kontinuirano, 8. samit Pokreta nesvrstanih zemalja jedan je od rijetkih koji je završio na vrijeme. Na završnoj tiskovnoj konferenciji Mugabe je iznio nekoliko stavova s kojima se jugoslavenska diplomacija nikako nije slagala: izjavio je kako *Pokret nesvrstanih* nije treći blok, kako bi u *Pokret nesvrstanih* trebalo uvesti čvrstu strukturu, tajništvo i glasovanje, što bi radikaliziralo načela Pokreta i udaljilo ga od izvornih načela. Zabrinjavajuće je bilo i što je konferencija obilovala kritikama na račun SAD-a¹¹³, dok se Sovjete uopće nije spominjalo, nekmoli u negativnom kontekstu. To je posebno oduševilo ministra vanjskih poslova SSSR-a Eduarda

¹⁰⁹ Muammar Gaddafi, „A critique of the Non-aligned movement“, *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 47.

¹¹⁰ Gaddafi, „A critique of the Non-aligned movement“, 40-47.

¹¹¹ Gaddafi, „A critique of the Non-aligned movement“, 47.

¹¹² Jakovina, *Treća strana*, 617.

¹¹³ Čak 54 puta. Jakovina, *Treća strana*, 617.

Ševardnadzea,¹¹⁴ pa je sovjetsko ministarstvo osnovalo posebnu Upravu za nesvrstanost, što je ispravno protumačeno kao pokušaj nametanja Sovjeta na nesvrstanu scenu.¹¹⁵

Sama jugoslavenska delegacija sa Sinanom Hasanijem na čelu u Harareu je bila slabo primjetna, politika jednogodišnje izmjene predsjednika Predsjedništva zbunjivala je strane državnike, često dugogodišnje vlastodršce i diktatore te im je jugoslavenske predstavnike bilo gotovo nemoguće pratiti i pamtit. Sa Hasanijem se malo tko od kolega državnika susreo tijekom konferencije, a još manji broj njih ga je upamtio. No, barem su jugoslavenska poduzeća profitirala od Osme konferencije nesvrstanih zemalja, posebice Energoinvest, gradili su i opremali hotel i kongresni centar u Harareu gdje se sve događalo.¹¹⁶

Prilog 8¹¹⁷

¹¹⁴Nakon raspada SSSR-a prvi predsjednik Gruzije. Jakovina, *Treća strana*, 618.

¹¹⁵Jakovina, *Treća strana*, 618.

¹¹⁶Jakovina, *Treća strana*, 616.

¹¹⁷https://commons.wikimedia.org/wiki/File:President_Ali_Khamenei_in_Eighth_Summit_of_the_Non-Aligned_Movement_%2811%29.jpg, pristupljeno 15. siječnja 2024.

Još je jedna konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja protekla u znaku manje više istih kritika na račun istih zemalja i adresiranja istih problema kao i niz prethodnih samita i sastanaka. Iako se sad već kraj hladnog rata nazirao, zahvaljujući Gorbačovljevoj perestrojci i posljedičnom Reaganovom odustajanju od utrke u naoružanju te je prijetnja od općeg nuklearnog rata jenjavala,¹¹⁸ sam *Pokret nesvrstanih* nije imao previše utjecaja u rješavanju tih niti ostalih gorućih globalnih problema. No pozitivna strana je da je *Pokret nesvrstanih zemalja* svojim postojanjem i djelovanjem povećao i moral i snagu zemalja članica i ohrabrio ih u međunarodnim nastupima te se ipak nametnuo kao internacionalna ekonomska sila koja je vršila makar moralni pritisak na supersile.¹¹⁹ Obje dosadašnje konferencije u osamdesetima, u Indiji i Zimbabveu, odale su počast početnoj ideologiji nesvrstanosti i naglasile potrebu za slijeđenjem ideologije mapirane u Lusaki, Alžiru, Kolombu i Havani o udruživanju kako bi se strukturalno promijenio globalni ekonomski poredak. Samit u Harareu transformirao je *Pokret nesvrstanih* u globalnu pojavu.¹²⁰

Najveći trijumf *nesvrstanih* od osnutka u Beogradu do osme konferencije u Zimbabveu ispada činjenica da je *Pokret nesvrstanih* ostao aktivan i preživio punih 25 godina. Tijekom tog perioda mnoge su se organizacije i udruženja Trećeg svijeta ugasile, raspale ili postale disfunkcionalne, tako da je četvrt stoljeća kontinuiranog rada i postojanja bio i ostao znatan uspjeh. Drugo polje na kojem je *Pokret nesvrstanih zemalja* isto uspio bilo je pružanje mogućnosti nezavisnim zemljama da integriraju svoje, mahom mlade i vrlo krhke nacionalne države u kompetitivni međunarodni sustav kojim su dominirale dvije velike sile. *Pokret nesvrstanih* je neočekivano dobro izbjegao zamku formiranja čvrstih regionalnih grupacija koje bi poništile efekt transnacionalnih identifikacija, 25 godina je vrlo uspješno balansirao između nacionalizma, regionalne solidarnosti i svoje u osnovi međunarodne namjene.

Treća pogodnost pokreta bila je evoluirani model koalicijske politike specifične u strategijama i taktikama koje su uključivale kolektivne otpore i kolektivnu samoodrživost kako bi se nezavisnim državama omogućilo da zadrže suverenitet i autentičnost u prevladavajućoj bipolarnoj globalnoj podjeli. I četvrto, *Pokret nesvrstanih* istražio je i procijenio narav internacionalnog sustava kroz duži vremenski period i donio alternativne i svježije analize prirode struktura moći svjetske politike. *Pokret nesvrstanih* se čvrsto držao stava da je najvažniji zadatak međunarodnog sustava da demokratizira odnose između država bez obzira

¹¹⁸Painter, *Hladni rat*, 148-168.

¹¹⁹Khilnani, „Non-Aligned Movement: New trends in the eighties“, 164.

¹²⁰Khilnani, „Non-Aligned Movement: New trends in the eighties“, 166.

na njihovu moć i veličinu te da najveća opasnost globalne politike leži u hegemoniji.¹²¹ To se ispoljavalo u četiri osnovna oblika: nuklearna, politička, ekonomska i kulturna hegemonija koje su se nametale cijeloj planeti i većina problema s kojima se *Pokret nesvrstanih* manje ili više uspješno borio četvrt stoljeća mogli su se svrstati u bar jednu od te četiri kategorije.¹²²

Ne smije se previdjeti činjenica da su mnoge zemlje članice, boreći se s vanjskom hegemonijom, bile ekstremno konzervativne iznutra. Dok su se jedne zemlje ideološki poistovjećivale s Zapadom, druge su bile izuzetno bliske komunističkim načelima, zbog čega je potpuno pogrešno pretpostaviti da je *Pokret nesvrstanih zemalja* bio potpuno u opoziciji zapadnom bloku. No koliko god su učinci djelovanja Pokreta bili mješoviti, bio je jedini istinski protuhegemonijski pokret dvadesetog stoljeća.¹²³

¹²¹Archie Singham, Shirley Hune, „The Non-Aligned Movement and World Hegemony“, *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 48.

¹²²Singham, Hune, „The Non-Aligned Movement and World Hegemony“, 51-54.

¹²³Singham, Hune, „The Non-Aligned Movement and World Hegemony“, 57.

5. „ZA BEOGRAD, ZA BEOGRAD“ DEVETA KONFERENCIJA POKRETA

Deveta konferencija *Pokreta nesvrstanih* održala se u osjetno povoljnijoj situaciji na globalnoj političkoj sceni. Svijet se, nakon spomenute perestrojke i obustave utrke u naoružanju nakon desetljeća prijetnji i zveckanja oružjem te globalne psihoze, nalazio pred korjenskim promjenama. Berlinski je zid bio pred padom, jedva mjesec dana nakon održavanja konferencije se i srušio, iako je službena Moskva na to rušenje pristala krajnje nevoljko, svjesna da to označava raspad Sovjetskog Saveza kao jedne od najvećih sila na karti svijeta.¹²⁴ U prosincu 1987. Reagan i Gorbačov potpisali su Sporazum o nuklearnim snagama srednjeg dometa,¹²⁵ koji je znatno ograničio korištenje nuklearnog oružja i posebno raspoređivanje nuklearnih projektila srednjeg i kratkog dometa diljem svijeta, što je dovelo do novog detanta i preporoda političkih perspektiva na globalnom planu.¹²⁶

Tihi pad komunizma nakon novog ekonomskog nacrtu perestrojke 1987./88. bio je uglavnom miran,¹²⁷ osim krvavog obračuna s Ceauceskuovim režimom u Rumunjskoj.¹²⁸ *Pokret nesvrstanih* nalazio se u svijetu koji više nije bio na rubu rata i opće nuklearne kataklizme, već u fazi detanta i pregovora.

Zemlja domaćin, socijalistička Jugoslavija, u to vrijeme bila je pred samim krajem svog postojanja, izmorena prvenstveno unutarnjim podjelama, gospodarskom krizom i posebice krizom vodstva. Iako solidnija i stabilnija od afričkih i azijskih diktatura, a svakako slobodnija od sovjetskih satelita u Istočnoj Europi, bila je do temelja uzdrmana i iscrpljena nakon desetljeća prečestih izmjena Predsjednika, porastom vanjskog duga koji je u osamdesetima naprosto buknuo i jačanja nacionalnih pokreta unutar republika.

¹²⁴Hobsbawm, *Doba ekstrema*, 418.

¹²⁵Razoružanje, enciklopedijski članak, <https://enciklopedija.hr/clanak/razoruzanje>, pristupljeno 13. prosinca 2023.

¹²⁶Painter, *Hladni rat*, 155.; Khilnani, „Non-Aligned Movement: New trends in the eighties“, 163.

¹²⁷Hobsbawm, *Doba ekstrema*, 409.

¹²⁸Hobsbawm, *Doba ekstrema*, 415-417.

Neki gospodarski pokazatelji razvoja Jugoslavije 1979.-1989.

Godina	BND ukupni (milijarde \$)	BND po glavi (\$)	Godišnji rast (%)	Vanjski dug (milijarde \$)	Inflacija (%)
1979.	68,0	3 070	5,8	3,7	21,4
1981.	58,3	2 591	2,2	18,4	39,5
1983.	53,9	2 067	-1,3	19,0	58,0
1985.	48,6	2 120	1,7	19,6	86,6
1987.	53,7	2 300	0,5	20,0	160,3
1989.	-	-	0,8	21,7	2 685,4

Prilog 8¹²⁹

Na nizu sastanaka, a nakon poduzih pregovora o zemlji domaćinu 1988. godine i inicijalne namjere da se poštuje rotacija unutar Pokreta i red na Latinsku Ameriku ipak je odabir pao na socijalističku Jugoslaviju,¹³⁰ što je obrazloženo činjenicom da na čelu pokreta treba izbjeći zemlje proameričke orijentacije te da predsjedavati mora netko tko može pregovarati s trenutno uzburkanom Moskvom, zemlja sposobne diplomacije koja može komunicirati sa svim faktorima velikih svjetskih promjena.¹³¹ SAD i zapadnoeuropski saveznici percipirali su pak *Pokret nesvrstanih* od njegova osnutka kao relativno nevažnu asocijaciju, bez jasnih političkih ciljeva često blisku sovjetskim stavovima. No na Jugoslaviju kao umjereniju članicu Pokreta pokušavali su utjecati i stvarati dobre odnose kako bi umanjili utjecaj SSSR-a u Trećem svijetu, tako da je i zapad uvijek bio zadovoljan izborom Jugoslavije kao domaćina.¹³² A i Jugoslaviji je u tom trenutku trebao polet i povećana vidljivost u međunarodnoj zajednici pa se na domaćinstvo pristalo unatoč strujama koje su se protivile.¹³³

¹²⁹Preuzeto iz: Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2006., 498.

¹³⁰U razmatranju potencijalnih domaćina iz tog područja najglasnija je bila Nikaragva, koja, osim snažne volje za predsjedavanjem u tom trenu nije imala niti jedan konkretni argument da bi preuzela predsjedavanje. Jakovina, *Treća strana*, 622-624.

¹³¹Jakovina, *Treća strana*, 622.

¹³²Batović, Kasalo, „Britanski i američki izvori“, 11.

¹³³Jakovina, *Treća strana*, 625.

Prema povjesničaru Jakovini na čelu diplomacije po prvi puta našao se profesionalni diplomat Budimir Lončar,¹³⁴ trenutni savezni sekretar za vanjske poslove, a za stanje u državi znakovito je i da po prvi puta ministar nije bio član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, što je pokazivalo opadanje komunističke prevlasti, kako u cijelom komunističkom svijetu na čelu sa SSSR-om, tako i u nesvrstanoj Jugoslaviji. Lončar je doveo Devetu konferenciju na mjesto početka cijele priče, u Beograd, ne bi li povratio globalnu diplomatsku važnost koju je socijalistička Jugoslavija nekad uživala i u, kako se kasnije pokazalo, uzaludnoj nadi da će diplomatska važnost države u međunarodnoj zajednici urazumiti pojedine krugove da rješenje problema traže mirnim putem, mimo sukoba. Nažalost, taj manevar iskusnog diplomata u svojoj korjenskoj namjeri nije uspio, no beogradska konferencija pretvorila se u labudi pjev jugoslavenskog nesvrstavanja i zabilježena je kao posljednja velika gesta jugoslavenske diplomacije u Pokretu nesvrstanih zemalja.¹³⁵

Na samitu u Beogradu od 4. do 7. rujna 1989. okupio se dotad najveći broj predstavnika zemalja članica, predstavnici čak 101 države.¹³⁶ Socijalistička Jugoslavija kao zemlja domaćin i osnivač, bar što se tiče nesvrstanosti na ovoj konferenciji trčala je *počasni krug*, uživajući u činjenici da su se sve zemlje Afrike, osim omražene rasističke Južnoafričke Republike, priključile *Pokretu nesvrstanih*.¹³⁷

Službeni domaćin skupa bio je Janez Drnovšek koji je sam prepravio uvodni govor jer mu je izgledao „preveć šablonski, preveć neučvršćen“ i bez sadržaja, i održao ga na slovenskom.¹³⁸ U njemu je zahvalio Robertu Mugabeu, bivšem predsjedavajućem, na pomoći oko priprema za Devetu konferenciju te pozdravio dolazak tadašnjeg Generalnog sekretara UN-a Pereza de Cuellara.¹³⁹ U svom razmatranju nove globalne situacije i očitih postojećih i nadolazećih promjena ustvrdio je da je politika *Pokreta nesvrstanih* ostala ista u smislu podržavanja aspiracija čovječanstva prema sigurnijem i pravednijem svijetu, referirajući se i na Titov govor u Havani na kojem je Josip Broz Tito *Pokret nesvrstanih* nazvao „savješću čovječanstva“. ¹⁴⁰ Klasično je pozvao na mir, suradnju, razoružanje, smanjenje duga i okončanje

¹³⁴Zbog svog dugogodišnjeg angažmana u Pokretu u međunarodnim krugovima bio je poznat kao Mister Non-aligned ; Jakovina, *Treća strana*, 621. i Tvrtko Jakovina, „Lončar, Budimir: Mr. Non-aligned i jugoslavenska politika nesvrstanosti“, *Up and underground, Dekolonizacija*, 19/20 (2011), 86-101.

¹³⁵Jakovina, *Treća strana*, 622.

¹³⁶*Vjesnik*, 4. 9. 1989., 2.

¹³⁷Nemanja Radonjić, „A non-Aligned Continent: Africa in the Global Imaginary of Socialist Yugoslavia“, u *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political and Economic Imaginaries*, London: Chicago: McGill-Queen's University Press, 2023., 314.

¹³⁸Jakovina, *Budimir Lončar*, 447.

¹³⁹*9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement*, Beograd: 1989., 122.

¹⁴⁰*9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement*, 122.

gladi i siromaštva te spomenuo globalne promjene u kojima se *Pokret nesvrstanih* mora modernizirati, snaći i aktivno sudjelovati kako bi opstao, ipak ne mijenjajući svoje strateške opcije.¹⁴¹

Završni dokumenti neodoljivo su sličili prethodnima, no novitet u beogradskoj deklaraciji svakako je bilo, po prvi puta u takvom dokumentu, spominjanje ljudskih prava, posebno ženska uloga u razvoju,¹⁴² problem izbjeglištva¹⁴³ i pitanje zaštite okoliša¹⁴⁴ s posebnim osvrtom na novonastali problem svijeta u procesu razoružavanja i posljedičnim skladištenjem nuklearnog otpada koji je gotovo u pravilu završavao u siromašnim zemljama. Pozivanje na mirno korištenje nuklearne energije nikako nije novitet, taj koncept provlačio se kroz rad *Pokreta nesvrstanih* dugi niz godina pa je tako spomenut i ovaj put.¹⁴⁵

Osebuji pukovnik Gaddafi ni ovaj put nije razočarao skup. U Beograd je stigao avionom u kojem je bilo 6 deva i 2 rasna arapska konja, na kojima je želio projahati od Dedinja¹⁴⁶ do Sava Centra gdje se održavala konferencija. Janez Drnovšek i ostali domaćini jedva su ga odgovorili od te namjere. Osoblje vile u koju je bio smješten navodno se žalilo da su deve pojele sve cvijeće i raslinje iz vrta prije nego što ih je Gadafi darovao beogradskom zoološkom vrtu, a on sam je u vrtu podigao beduinski šator.¹⁴⁷ Za pomoć organizaciji samita pukovnik je donirao milijun dolara, što ne znači da je svoju nesvrstanu braću u svom govoru (na koji je kasnio sat vremena) poštediti oštih kritika zbog navodnog popuštanja imperijalističkim silama. U govoru je predložio rješenje za problem omraženog Izraela: preseljenje židovskog naroda u alternativne domovine Aljasku, francuski Alsace–Lorraine ili sovjetske baltičke republike.¹⁴⁸ Govor je navodno završio komičnom rečenicom: „Zbogom, smiješni skupe!“¹⁴⁹ Iza njega u Beogradu su ostale deve i mit o ekscentriku koji je sa svitom

¹⁴¹9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 122-126.

¹⁴²9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 114.

¹⁴³9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 64.

¹⁴⁴9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 107-110; Jakovina, *Treća strana*, 627.

¹⁴⁵9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 66.

¹⁴⁶Ekskluzivno stambeno naselje u Beogradu u kojem se nalaze brojne vile i rezidencije, između ostalih i Kuća cvijeća gdje je pokopan Josip Broz Tito.

¹⁴⁷Jakovina, *Budimir Lončar*, 447.

¹⁴⁸Richard Cornwell, Marita Snyman, „Africa Monitor July to September 1989“, *Africa Monitor*, 19(1989) 4, 250.

¹⁴⁹„Gadafijevi šatori u EU“, <https://www.vecernji.hr/vijesti/gadafijevi-satori-u-eu-753410>, pristupljeno 21. prosinca 2023.

kampirao pod beduinskim šatorom¹⁵⁰ na Bežanijskoj kosi. Kraj njega je i Jaser Arafat koji je Sava Centrom hodao naoružan pištoljem kao što mu je i inače bio običaj, izgledao benigno.¹⁵¹

Iako *Pokret nesvrstanih* ocjenjuje da je svijet na raskrižju i da se politička klima u mnogome poboljšala, upozorava se da su glavni akteri hladnog rata još uvijek prisutni na globalnoj sceni. Zaključno, *nesvrstani* upozoravaju i na još uvijek postojeće probleme nejednakosti, gladi, siromaštva, zaduženosti i nažalost uobičajenih već kriznih žarišta koja uporno ugrožavaju svjetski mir, a samim time i ekonomski progres pogođenih zemalja. Iz tih je razloga Deklaracija većim dijelom posvećena brojnim aspektima svjetske ekonomske krize.¹⁵² Dugovi siromašnih zemalja i odljev prirodnih resursa vječna su tema konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja, pa tako i ove. Rasizam i diskriminacija spomenuti su kao zastarjeli redundantni koncepti i sramota za tadašnju civilizaciju, što se referira na, kako se tada činilo vječni problem JAR-a i Apartheida, osuda kojeg se provlačila kroz samite i Deklaracije Pokreta od samih početaka, nažalost bez vidljivih pomaka.¹⁵³

¹⁵⁰Jakovina, *Budimir Lončar*, 447.

¹⁵¹Jakovina, *Budimir Lončar*, 447.

¹⁵²9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement, 83-103.

¹⁵³9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement.

6. TEME ZA RAZMATRANJE NESVRSTANOSTI U OSAMDESETIMA

Promjene u sovjetskoj politici koje su pomakle svijet bliže razoružanju i uvele ga u jednu prijateljskiju atmosferu stvorile su pukotinu u platformi Pokreta. Budući da mu je jedna od glavnih zadaća bila održavanje kakve takve ravnoteže između dva prevladavajuća bloka, njihovim međusobnim približavanjem ta je svrha počela blijediti.¹⁵⁴ Drugi problem koji je zadesio *Pokret nesvrstanih* krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća bilo je smanjenje sponzorstva za razne namjene pojedinih država članica. Kao što je već spomenuto, neke države naginjale su socijalističkoj a neke kapitalističkoj ideologiji, što su blokovi nagrađivali u vidu donacija, povoljnih kredita ili humanitarne pomoći, što je s drugim detantom postalo bespotrebno te je to svojevrsno ideološko mito prestalo pristizati, što je najvidljivije na primjeru Jugoslavije i njene brzoraspadajuće ekonomske situacije nakon Titove smrti. Svijet je krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća više nego ikad funkcionirao na bazi ekonomske umjesto vojne moći, što je mahom prezadužene i kolonijalno iscrpljene nesvrstane zemlje dovelo u poziciju velike ekonomske ranjivosti.¹⁵⁵

Krajem osamdesetih *Pokret nesvrstanih* je hitno trebao svježe ideje o ujedinjenju kako bi formirao nove čvrste veze unutar pokreta, rekonceptualizirao ulogu na promijenjenoj svjetskoj političkoj sceni i racionalizirao svoje postojanje. Pojavila se fundamentalna potreba za promjenom u fokusu i orijentaciji unutar organizacije. Predložena problematika kojoj se u sociopolitičkom trenutku trebalo posvetiti bila je, očekivano, prvenstveno ekonomska, dug Trećeg svijeta nikada nije bio veći, ekonomije *nesvrstanih* zemalja trebalo je dovesti u red, odljev mozgova u bogate zemlje samo je proširivao jaz između bogatih i siromašnih nacija. Politička situacija bila je tek još jedan izazov za rješavanje, tu se trebalo uhvatiti u koštac s elitizmom između zemalja članica pokreta, modernizirati političke procese, stvoriti nove i bolje mehanizme za razrješavanje sukoba, preokrenuti zbližavanje istoka i zapada u prednost radije nego to doživljavati kao problem koji neminovno erodira strukturu *Pokreta nesvrstanih*

Kulturalno, ciljeve je trebalo postaviti prema očuvanju bogatstva kultura i tradicija među tako raznolikim članstvom, što je napredan koncept za to doba i u današnje vrijeme globalizacije potrebniji nego ikad. Ljudska prava nikad ne „izlaze iz mode“ pa su i tada bila

¹⁵⁴Christopher G. Weeramantry, „Non-Aligned Movement: some issues for consideration“, *Pakistan horizon*, 42 (1989) 3/4, 136.

¹⁵⁵Weeramantry, „Non-Aligned Movement: some issues for consideration“, 135-189.

temom za razmatranje, kao i potreba za diseminacijom znanja o postignućima *nesvrstanih* i sintetizacijom tradicije i moderne kulture. Tehnološka problematika također je bila otvorena, budući da je tehnologija sila koja se može koristiti za napredak i za destrukciju, nesvrstane zemlje bi se trebale boriti za pravo glasa u globalnim tehnološkim promjenama, isto tako *nesvrstani* bi trebali imati uvid u Zakon o intelektualnom vlasništvu zbog njegovog utjecaja na okoliš; pesticide, biljke i životinje koje su od vitalnog značaja za tadašnje nesvrstane zemlje. *Pokret nesvrstanih* bi također trebao imati veći utjecaj na globalnu farmaciju i biomedicinske tehnologije. Utrka u naoružanju iz očitih je razloga bila područje interesa *nesvrstanih*, tu promjene u kursu nisu bile ni potrebne, predloženo je da se zakonom zabrani nuklearno naoružanje, ukine trgovina nuklearnim i drugim oružjem i poradi na kontraterorizmu. Apartheid je 1989. godine još uvijek bio problem koji je tražio rješenje.

Obavezni zadaci *Pokret nesvrstanih* bi trebali biti jasna artikulacija ciljeva, formiranje „think tankova“ za različita područja kako bi se što aktivnije posvetili rješavanju problema i opstali. *Pokret nesvrstanih zemalja* od samog početka nije zamišljen kao pasivan i negativan pokret, u njegovu samu srž bila je ugrađena jaka doza dinamičnosti. To se očitovalo u snažnoj posvećenosti miru i nenasilju, bratstvu među ljudima i dostojanstvu čovjeka. Pitanje je da li taj pokret zbog globalnih promjena gubi smisao ili mu je predstavljena nova mogućnost za rast i razvoj? Ako se radi o potonjem, propustiti tu mogućnost bila bi smrtna pogreška.¹⁵⁶

¹⁵⁶Weeramantry, „Non-Aligned Movement: some issues for consideration“, 135-189.

7. JUGOSLAVIJA U POKRETU NESVRSTANIH ZEMALJA

Što se tiče socijalističke Jugoslavije, nakon osamdesetih pokazalo se da su Pokret, međunarodna zajednica i Hladni rat osigurali okvire državi koja bez te pomoći očigledno nije mogla opstati. Doba nesvrstanosti, od osnutka Pokreta pa do kraja osamdesetih socijalistička Jugoslavija bi najvjerojatnije provela na europskoj margini da nije diplomatski našla, čak oformila, treću opciju. Tako da je socijalistička Jugoslavija postala daleko veća i važnija na političkoj karti svijeta no što je objektivno bila. „U tome je smislu ono što se tada događalo bilo najkreativnije, a po širini i ambiciji i najzanimljivije razdoblje za malu zemlju s europskog ruba.“¹⁵⁷

Jugoslavenski vođa Josip Broz Tito nemali je osobni ugled na međunarodnoj sceni izgradio još od Drugog svjetskog rata svojom reputacijom vojskovođe kao i diplomata, raskidanje veza sa SSSR-om također mu je osiguralo poštovanje u zemlji i svijetu kao i političko djelovanje nakon toga, kruna svega bile su veze u Trećem svijetu, od kojeg je pomogao stvoriti Treći blok u globalnoj politici. Vanjska politika Titu je bila najdraža vrsta politike.¹⁵⁸ Za jednu malu nesvrstanu zemlju Trećeg svijeta jugoslavenska je pozicija bila vrlo stabilna. *Nesvrstani* su joj omogućavali nemali utjecaj na međunarodnu politiku, dok su Titova karizma, bogatstvo države u odnosu na druge članice, predanost Pokretu te golema diplomatska mreža zauzvrat doprinosili ugledu *Pokreta nesvrstanih*. Socijalistička Jugoslavija je s Pokretom širila svoj utjecaj i jačala vanjskopolitički položaj ali i dobivala veliko tržište za domaće proizvode.¹⁵⁹ Socijalistička Jugoslavija je dugo vremena živjela u sigurnoj zoni, uljulkana u osjećaj da je u međunarodnim odnosima relevantan faktor. Jedno je vrijeme imala čak i ulogu „američkog komunističkog saveznika“, a kasnije je zauzela položaj predvodnice Trećeg svijeta.¹⁶⁰ Primjerice, sedamdesetih je godina prošlog stoljeća upliv socijalističke Jugoslavije na *Pokret nesvrstanih* bio je velik, a Titov ugled neupitan.¹⁶¹

Za socijalističku Jugoslaviju *Pokret nesvrstanih* je osim političke imao i važnu ekonomsku funkciju. Strani studenti u Zagrebu i Beogradu povećavali su međunarodni ugled i kozmopolitizam jugoslavenskih fakulteta, partijski vrh još je krajem 50ih godina radio na kulturnoj

¹⁵⁷Jakovina, *Treća strana*, 636.

¹⁵⁸Jakovina, *Treća strana*, 641.

¹⁵⁹Jakovina, *Treća strana*, 637-641.

¹⁶⁰Jakovina, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“, 147.

¹⁶¹Jakovina, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“, 165.

suradnji s inozemstvom. Tako je 1959. Komisija za ideološki rad CK SKJ u svoje zadatke uvrstila suradnju s Komisijom za kulturne veze s inostranstvom gdje se posebna pažnja polagala stipendiranju i školovanju studenata afroazijskih zemalja u socijalističkoj Jugoslaviji, s ciljem da stipendisti što prije završe fakultete, postanu stručnjaci, „vrate se u zemlju kao dobri kadrovi i zauzmu mesta na gornjoj lestvici, kao ministri i visoki funkcioneri“ i tako pridonesu jugoslavenskoj vanjskoj i ekonomskoj politici. Član Komisije za kulturne veze sa inostranstvom Drago Vučinić početkom 1961. zaključio je da „Naša zemlja treba da smatra strane studente kao činjenicu u međunarodnim odnosima sa drugim zemljama.“¹⁶² Taj oblik vanjske politike potvrđen je na 1. Konferenciji nesvrstanih zemalja u Beogradu 1961., otkad je broj stranih studenata s naglaskom na zemlje Trećeg bloka bio u stalnom porastu.¹⁶³ Primjerice, 1962. godine na Zagrebačkom sveučilištu boravila su 193 strana studenta, od kojih 108 stipendista Savezne komisije za kulturne veze sa inozemstvom, dok se već 1967. godine njihov broj popeo na 2 217 studenata, od kojih 896 stipendista navedene komisije.¹⁶⁴ Brojna poduzeća desetljećima su zarađivala u prijateljskim nesvrstanim zemljama, proizvodi koji nisu bili dovoljno dobri za zapadna tržišta uspješno su se plasirali u zemlje Trećeg svijeta. Socijalistička Jugoslavija je čak i odobravalala povoljne kredite zemljama članicama, pod uvjetom da se za ta sredstva kupuju jugoslavenski proizvodi.¹⁶⁵ Svijest o korisnosti *Pokreta nesvrstanih* i tog dijela nacionalne povijesti javila se tek početkom 21. stoljeća sklapanjem diplomatskog ugovora s Kenijom gdje su obje strane izrazile nadu u buduću suradnju na tragu nekadašnje.¹⁶⁶

Odgovor na pitanje sa samog kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća gubi li *Pokret nesvrstanih* zbog globalnih promjena svaki smisao ili mu je predstavljena nova mogućnost za rast i razvoj je, kako to često biva, nađen negdje u sredini.¹⁶⁷ *Pokret nesvrstanih zemalja* postoji i danas, posljednji Ministarski sastanak održan je u Azarbadžanu, u Bakuu 2023. godine, počasni gost skupa bio je Budimir Lončar, koji se obratio okupljenima kao jedan od rijetkih, ako ne i jedini prisutan koji je prisustvovao rođenju *Pokreta nesvrstanih*. U dvije uvodne rečenice govora sumirao je i opravdao njegovo postojanje, rekavši da mu je životni vijek s *nesvrstanim* otvorio nove horizonte, te da je kroz globalnu politiku upoznao svjetska blaga,

¹⁶² Dragomir Bondžić, „Strani studenti u Jugoslaviji 1956-1961“, *Istorija 20. veka*, 28 (2010) 2, 78.

¹⁶³ Dragomir Bondžić, *Misao bez pasoša*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011., 13.

¹⁶⁴ Dragomir Bondžić, „Zagreb kao visokoškolski centar u hrvatskim, jugoslovenskim i međunarodnim okvirima 1945. – 1967.“, u Drago Roksandić (ur.), *Zagreb 1924. – 1930. i 1945. – 1967. Društvo, kultura, svakodnevnica*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019., 283-294.

¹⁶⁵ Jakovina, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“, 167.

¹⁶⁶ Jakovina, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“, 167-168.

¹⁶⁷ Weeramantry, „Non-Aligned Movement: some issues for consideration“, 135-189.

brojne nacionalne povijesti, kulture i tradicije.¹⁶⁸ Upoznavanje i zaštita različitosti bilo je jedno od početnih načela Pokreta kojem se mora priznati, ako ništa drugo, da se za svog postojanja proširio ogromnim prostorom, preko mnogih kontinenata. Ta ekspanzija stvorila je veliku i stalno rastuću zonu nesvrstanosti u svijetu izmičući taj prostor izvan dosega velesila i sprečavajući ih da podijele svijet u dvije sukobljene zone.¹⁶⁹

Devetnaesta konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja počela je 15. siječnja 2024. godine u Kampali, Uganda. Glavna tema konferencije i nakon 63 godine postojanja Pokreta u skladu je s temeljnim načelima *Pokreta nesvrstanih*: „Produbljavanje suradnje za dijeljenje globalnog obilja“. *Pokret nesvrstanih zemalja* danas broji 120 članica, 18 država promatračica među kojima je i Hrvatska i 10 promatračkih organizacija.¹⁷⁰

¹⁶⁸Budimir Lončar Adress to the Ministerial Meeting of the Coordinating Berau of NAM, Baku, 5th July 2023, <https://csdindia.org/budimir-loncar-adress-to-the-ministerial-meeting-of-the-coordinating-berau-of-nam/>, pristupljeno 9. siječnja 2024.

¹⁶⁹Leo Mates, „Introduction“, 38-61., u Hans Kochler (ur.), *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*, London: Third World Centre, 1982., 39.

¹⁷⁰Non-Aligned Movement (NAM), The Uganda Chairmanship 2024-2027 <https://nam.go.ug/>, pristupljeno 17. siječnja 2024.

8. ZAKLJUČAK

Za *Pokret nesvrstanih* može se reći da je nastao na gotovo utopijskim načelima, potrebi da se mali i nevoljni skupe i zajednički i organizirano pruže diplomatski barem otpor velesilama, „krupnim ribama“ na karti svijeta, kao i njihovom krupnom kapitalu. Gotovo je nevjerovatno da su brojni predstavnici zemalja tako različitih kultura, ideologija, tradicija i svjetonazora uspjeli okupljati toliko dugo vremena u tolikom broju i to još u najboljoj namjeri da unaprijede čovječanstvo, ako je suditi po temeljnim načelima koja se ponavljaju i danas iz konferencije u konferenciju.

U prvim desetljećima postojanja *Pokret nesvrstanih zemalja* borio se da stekne što brojnije članstvo, da zauzme zasluženno mjesto u svjetskom poretku i odupre se velikim silama koje su ih stoljećima iskorištavale. Zajednički neprijatelj poslovično je pomirio nepomirljive razlike, bar za neko vrijeme. Putanja Pokreta od osnutka i Prve konferencije u Beogradu 1961. do kraja sedamdesetih godina bila je uzlazna, članstvo se množilo, krediti su se izdavali međusobno ako nikako drugačije i ekonomije bivših kolonija rasle su, presporo doduše, ali ipak jesu.

Na konferenciji u Havani 1979. godine počeli su ozbiljniji problemi u Pokretu. Predsjedavajući Fidel Castro vrlo je despotski vodio konferenciju, volatilno izbacivao članove sa Konferencije, kao na primjer predstavnike Kampučije, i po prvi puta u povijesti odbio, srećom neuspješno, odati počast posljednjem preživjelom osnivaču Josipu Brozu Titu. No počasti nisu bile problem, nego to što je ugrozio samo počelo nesvrstanosti i pokušao približiti *Pokret nesvrstanih* sebi bliskom Sovjetskom Savezu. Srećom po Pokret, diplomatski manevar Josipa Broza Tita i jugoslavenske diplomacije pridobio je većinu predstavnika država na svoju odnosno nesvrstanu stranu i osujetio Castra.

Počele su osamdesete godine dvadesetog stoljeća, razdoblje koje je u centralnom fokusu ovog rada. Svijet se je, kako to inače običava, promijenio. Odnosi između Sovjeta i Reaganove Amerike su se pogoršavali, nuklearno oružje je nakon detanta sedamdesetih opet zazveckalo i počeo je Drugi hladni rat. Josip Broz je umro, njegova smrt utjecala je na globalne odnose više nego što je to uobičajeno za jednog autokratskog vođu jedne male i bazično ne previše relevantne zemlje. Unutar Pokreta, potresenog i rasklimanog dramatičnom konferencijom u Havani počele su špekulacije o tome kako je *Pokret nesvrstanih* izgubio svaki smisao i udaljio

se od prapočela do neprepoznatljivosti. Zemlje članice ratovale su međusobno kao na primjer Irak i Iran, koketirale, kao uostalom i mnogo puta prije, s velesilama koje su kupovale njihovu naklonost raznim kreditima, potpomaganjem vojnih hunti i pod pretenzijom demokracije nerijetko diktatorskih režima. Sam Ministarski sastanak uoči konferencije bio je izazov, jedan poprilično jalov sastanak koji je završio dodavanjem Povelje mira u deklaraciju, ali bez konačnog konsenzusa o ikakvim bitnim pitanjima.

Unatoč takvom ozračju Sedma konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja održana je umjesto u zaraćenom Iraku, u New Delhiju, u jednoj od osnivačica i najstarijih članica, Indiji, pod predsjedanjem Indire Gandhi. Deklaracija je pozvala na mir ne samo među zaraćenim članicama nego u svijetu, potvrdila temeljna načela Pokreta, osudila porast nuklearnog naoružanja, agresiju i neokolonijalizam velesila, ustvrdila da su ekonomski ciljevi među najvažnijima, posebno okončanje gladi u zemljama u razvoju, smanjenje međunarodnog duga, nužnost tehnološkog razvoja i smanjenja jaza između razvijenih i zemalja u razvoju. Ciljevi su utvrđeni, rješenja gorućih problema nisu nađena i kritičari su konferenciju ocijenili mlakom, čak je i Castro te 1983. bio nešto pomirljiviji.

Organizacija sljedeće konferencije žustro je bila nuđena Jugoslaviji jer je Bagdad ponovo otpao zbog iračko-iranskog rata, a Indija pokazivala sklonost da predsjedava još jedan mandat, no službena socijalistička Jugoslavija nije bila sklona prihvatiti tu čast pa se nizom diplomatskih manevara uspjelo nagovoriti Roberta Mugabea da ugosti samit u Harareu. Svježa članica Pokreta Zimbabve bio je primljen u puno članstvo na ministarskom sastanku u Delhiju 1981. i prihvatio je počast. Jugoslavenske tvrtke izgradile su Harare za potrebe konferencije, hotele i kongresni centar u kojem se sve događalo, Konferencija 1986. je prošla manje više bez incidenata i napuštanja sjednica. Mugabe je bio dosta dobar domaćin, odavši počast Indiri Gandhi koja je u međuvremenu ubijena te je vodio sastanke 10 sati uzastopno kako bi to bila jedina konferencija u povijesti dotad koja je završila gotovo na vrijeme.

Rezultati i Deklaracija bili su manje više isti, ponavljali su se zaključci (razoružanje, detant, očuvanje okoliša, mirno korištenje nuklearne energije, jedinstvo, ekonomski napredak...) ponavljali su se ciljevi, ista su bila i krizna žarišta kao i niz godina prije – Irak, Iran, Sovjeti u Afganistanu i Kampučiji, Izrael u Palestini i Siriji.

Zvijezda Konferencije bio je libijski predsjednik Muammar Gaddafi. Revoltiran američkim bombardiranjem Tripolija i Bengazija te iste godine, napravio je pravi ekscentrični spektakl prilikom svog govora, kao i cijelog boravka u Harareu. Prijetio je SAD-u, prijetio je

napuštanjem konferencije i bio je najglasniji kritičar Pokreta u datom trenutku, nazvavši ga farsom i beskorisnim. Očekivao je od *Pokreta nesvrstanih* zaštitu protiv SAD-a kakvu mu on ipak nije mogao pružiti.

Deveta konferencija Pokreta održana je u Beogradu 1989., tamo gdje je sve počelo, u zemlji koja je u tom trenutku povijesti već bila pred raspadom, ekonomski i politički. Iste su se teme obrađivale, istim problemima posvećivalo kao i na prošle dvije konferencije, ista su ponovo bila i krizna žarišta Iraka, Irana, Kampučije, Izraela, Palestine, JAR-a kao jedine afričke zemlje koja nije bila član Pokreta u tom trenutku. Drugačije je bilo što se, zahvaljujući sporazumu o razoružanju Reagan – Gorbačov iz 1987., svijet počeo opuštati od hladnoratovskih napetosti pa je nestala i nužnost da Deklaracija nesvrstanih ponovo upozorava velesile na smrtnu nuklearnu opasnost. I novost je bila što su u Deklaraciji po prvi puta bila spomenuta ljudska prava.

Pukovnik Gaddafi ni ovaj put nije razočarao, defilirao je Beogradom s devama koje je poslije donirao zoološkom vrtu i razapeo beduinski šator u vrtu vile u kojoj je odsjedao. Iako je donirao milijun dolara za organizaciju konferencije, opet je uputio jedan od najoštrijih govora skupu u kojem nije štedio kolege iz Pokreta, nazvavši ih smiješnima i nesposobnima, kao i cijeli *Pokret nesvrstanih* beskorisnim. Suvisliji kritičari Pokreta više su se fokusirali na činjenicu da je blokovska podjela svijeta jenjavala, velesile su se razoružavale i to je moglo značiti da se gasi potreba za asocijacijom koja je tvorila Treći blok u podijeljenom svijetu. Apologeti su tu pak vidjeli prostor i mogućnost za rast i napredak Pokreta, sad kad više čovječanstvo nije u smrtnoj opasnosti od nuklearnog rata *Pokret nesvrstanih* se može preispitati te se posvetiti humanističkim ciljevima, a u skladu s temeljnim načelima, za boljitak čovječanstva.

Jugoslavija je u Pokretu dosegla neslućene i nikad kasnije videne visine za jednu siromašnu zemlju s europske periferije. Desetljećima je bila gotovo u vrhu svjetske politike zahvaljujući *Pokretu nesvrstanih* i izuzetnim diplomatskim sposobnostima Josipa Broza Tita i njegovih suradnika. Osim ogromnog diplomatskog ugleda koji je uživala u sva tri bloka ondašnjeg svijeta kao jedna od osnivačica Pokreta, od udruživanja u takvo jedno masovno udruženje imala je i znatne ekonomske benefite. Brojnost članica otvorila je ogromno tržište za domaće proizvode čija kvaliteta nije bila zadovoljavajuća za plasman na zapadno tržište, jugoslavenska poduzeća gradila su mnoge egzotične gradove po nekonkurentnim cijenama, studenti iz azijskih i afričkih zemalja dizali su ugled i prihode beogradskim i zagrebačkim sveučilištima.

Jugoslavija se raspala, Hrvatska je u *Pokretu nesvrstanih* samo u statusu promatrača. *Pokret nesvrstanih* još je prisutan te je nadživio desetljećima državu u koji je nastao. Dok se ispisuju ovi redovi u Kampali, glavnom gradu Ugande, traje Devetnaesta konferencija Pokreta nesvrstanih zemalja.

POPIS PRILOGA

1. Tito, Naser i Nehru, Brijuni, 1956.
2. Nesvrstani 1961.
3. Ciljevi Pokreta nesvrstanih zemalja
4. Nesvrstani 1961. i 1979.
5. Povelja Josipu Brozu Titu, Havana, 1979.
6. Povelja mira, Sedma konferencija
7. New Dehli, 1983., Sedma konferencija
8. Harare, 1986., Osma konferencija
9. Gospodarski pokazatelji razvoja Jugoslavije 1979.-1989.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

1. *7th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*. New Delhi: 1983.
2. *8th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement*. Harare: 1986.
3. *9th Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-aligned Movement*. Beograd: 1989.
4. *Vjesnik*, 7. 3. 1983.
5. *Vjesnik*, 4. 9. 1989.

LITERATURA

1. Batović, Ante, Branko Kasalo. „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita“. *Časopis za suvremenu povijest*, 44(2012) 1, 7-22.
2. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
3. Bogetić, Dragan. *Nesvrstanost kroz istoriju: od ideje do pokreta*. Beograd : Zavod za udžbenike, 2019.
4. Bondžić, Dragomir. *Misao bez pasoša*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011.
5. Bondžić, Dragomir. „Strani studenti u Jugoslaviji 1956-1961“. *Istorija 20. veka* ,28 (2010) 2, 67-78.
6. Bondžić, Dragomir. „Zagreb kao visokoškolski centar u hrvatskim, jugoslovenskim i međunarodnim okvirima 1945. – 1967.“. U Drago Roksandić (ur.). *Zagreb 1924. – 1930. i 1945. – 1967. Društvo, kultura, svakodnevnica*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019., 283-294.
7. Buturac, Tomislav, Ranko Petković. *Nesvrstanost u suvremenom svijetu*. Zagreb: Vjesnikova press agencija, 1979.
8. Cornwell, Richard, Marita Snyman. „Africa Monitor July to September 1989“. *Africa Monitor*, 19(1989) 4, 249-259.

9. Farah, Elias. „Introduction“. U Hans Kochler (ur.). *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*. London: Third World Centre, 1982., 26-37.
10. Gaddafi, Muammar. „A critique of the Non-aligned Movement“. *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 40-47.
11. Goldstein, Ivo (ur.). *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*. Zagreb: Novi liber, 2002.
12. Graham, A. John. „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit“. *Journal of International affairs*, 34(1980) 1, 153-160.
13. Hobsbawm, Eric. *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991*. Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.
14. Jakovina, Tvrtko. „Lončar, Budimir: Mr. Non-aligned i jugoslavenska politika nesvrstanosti“. *Up and underground, Dekolonizacija*, 19/20 (2011), 86-101.
15. Jakovina, Tvrtko. *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*. Zagreb: Fraktura, 2020.
16. Jakovina, Tvrtko. „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“. U Tomislav Badovinac (ur.). *Titovo doba. Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*. Zagreb: Savez društava „Josip Broz Tito“, 2008., 147-183.
17. Jakovina, Tvrtko. *Treća strana hladnog rata*. Zaprešić: Fraktura, 2011.
18. Khilnani, Naranjan M. „Non-Aligned Movement: New trends in the eighties“. *India Quarterly*, 43(1987) 2, 162-167.
19. Kochler, Hans (ur.). *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*. London: Third World Centre, 1982.
20. Mates, Leo. „Introduction“. U Hans Kochler (ur.). *The Principles of Non-Alignment. The Non-aligned Countries in the Eighties—Results and Perspectives*. London: Third World Centre, 1982., 38-61.
21. Mates, Leo. *Počelo je u Beogradu: 20 godina nesvrstanosti*. Zagreb: Globus, 1982.
22. Matthews, K. „Africa and Non-alignment“. *India Quarterly*, 43(1987) 1, 40-51.
23. Mugabe, Robert. „The State of the Non-Aligned Movement“. *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 10-16.
24. Painter, S. David. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
25. Petković, Ranko. *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet: spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*. Zagreb : Školska knjiga, 1985
26. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2006.

27. Radonjić, Nemanja. „A Non-Aligned Continent: Africa in the Global Imaginary of Socijalist Yugoslavia“. U Paul Stubbs (ed.). *Socijalist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political and Economic Imaginaries*. London: Chicago: McGill-Queen`s University Press, 2023., 302-330.
28. Rajan, M.S. „The Non-aligned Movement – The New Delhi Conference and After“. *Southeast Asian Affairs*, 1982, 60-72.
29. Singham, Archie; Shirley Hune. „The Non-Aligned Movement and World Hegemony“. *The Black Scholar*, 18(1987) 2, 48-57.
30. Qureshi, Jasmin. „Non-aligned Foreign Ministers' Conference: Delhi 1981.“ *Pakistan horizon* 34(1981) 2, 78-101.
31. Weeramantry, Christopher G.. „Non-Aligned Movement: some issues for consideration“. *Pakistan horizon*, 42 (1989) 3/4, 135-189.
32. Westad, Odd Arne. *Globalni hladni rat: velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

MREŽNE STRANICE

1. Budimir Lončar Adress to the Ministerial Meeting of the Coordinating Berau of NAM, Baku, 5th July 2023
<https://csdindia.org/budimir-loncar-adress-to-the-ministerial-meeting-of-the-coordinating-berau-of-nam/>, pristupljeno 9. siječnja 2024.
2. „Gadafijeve šatori u EU“
<https://www.vecernji.hr/vijesti/gadafijeve-satori-u-eu-753410>, pristupljeno 21. prosinca 2023.
3. Indira Gandhi, enciklopedijski članak
<https://www.britannica.com/biography/Indira-Gandhi>, pristupljeno 16. siječnja 2024.
4. Robert Mugabe, enciklopedijski članak <https://www.britannica.com/biography/Robert-Mugabe> , pristupljeno 16. siječnja 2024.
5. Jawarhalal Nehru, enciklopedijski članak
<https://www.britannica.com/biography/Jawaharlal-Nehru/Struggle-for-Indian-independence>, pristupljeno 15. siječnja 2024.

6. Harare, 8 konferencija (slika),
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:President_Ali_Khamenei_in_Eighth_Summit_of_the_Non-Aligned_Movement_%2811%29.jpg, pristupljeno 15. siječnja 2024.
7. Non-Aligned Movement, natuknica
https://en.wikipedia.org/wiki/Non-Aligned_Movement, pristupljeno 1. prosinca 2023.
8. Non-Aligned Movement (NAM), The Uganda Chairmanship 2024-2027
<https://nam.go.ug/>, pristupljeno 17. siječnja 2024.
9. Rasheed Kidwai, „Hug that saved Indira's face“, *The Telegraph online*
<https://www.telegraphindia.com/india/hug-that-saved-indira-s-face/cid/1514338>,
pristupljeno 13. siječnja 2024.
10. Razoružanje, enciklopedijski članak
<https://enciklopedija.hr/clanak/razoruzanje>, pristupljeno 13. prosinca 2023.
11. Sveta Lucija, enciklopedijski članak
<https://enciklopedija.hr/clanak/sveta-lucija>, pristupljeno 15. siječnja 2024.
12. Tito, Nehru, Naser, Brijuni, 1956. (slika)
<https://www.glasistre.hr/istra/na-danasnji-dan-prije-64-godine-na-brijunima-su-tito-nehru-i-naser-osnovali-pokret-nesvrstanih-655717>, pristupljeno 15. siječnja 2024.